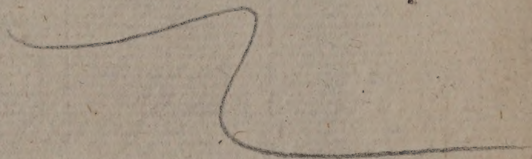

VERHANDELING

OVER DE

AFHAALING

DER

NAGEBOORTE;

EN OVER DERZELVER MEEST GESCHIKTEN TIJD EN WIJZE;

DOOR

JOANNES FRIEDER. RANDHAN,

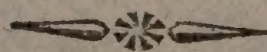
Med. Doct. te Weissenfels.

UIT 'T LATIJN VERTAALD

DOOR

J. C. TISSEL,

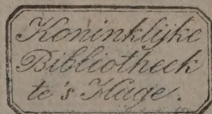
Med. Doct. te Amsterdam.

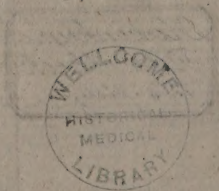
TE AMSTERDAM, BIJ

WILLEM VAN VLIET.

1806.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

GEËERDE LEEZER!

't Werkje, waarvan ik de vertaaling aan mijne konst- en wetenſchap-beminnende landgenooten bij deze aanbiede, zal, zo ik hoop, zo wel door 't uitſteekend gewicht van 't onderwerp zelve, als door de uitvoerigheid en bondigheid, waarmede 't zelve behandeld is, zig genoegzaam aanprijzen. Daar veelen deze zoo allerbelangrijkſte konst, waarmede gewoonlijk 't leven van een tweetal natuurgenooten in zulk een onmidlijk verband ſtaat, uitoeffenen, zonder de Latijnſche taale magtig te zijn, wien 't echter te doen is, om zig meer en meer in deeze edele konst te volmaaken, zo ſcheen mij de uitgaave van hetzelve in onze taal geenzins overtollig; en ik zal daarom, zo ik vertrouw, te minder noodig hebben mij te verontſchuldigen, dat ik door deze uitgaave 't getal van Nederlandſche werkjens over de Vroedkunde met dit ſtukje heb willen vermeerderen.

Schoon voor mij zelven, tot hiertoe, de Verloskunde niet uitoeffenende, wierd mij echter, al vroeg, meer dan een geval bekend, waarin onkunde, eene verkeerde behandeling en zelfs eene zeer laakbaare ongevoeligheid, of de lijderesſe op eene onbeſchrijflijke wijze folterden, of ongelukkig haaren dood bewerkten.

Mij intusſchen verheugende in 't licht, 't geen ik zo in Duitschland, als hier te Lande, van tijd tot tijd over eene zoo belangrijke wetenſchap zag opgaan, meen ik grooten dank verſchuldigd te zijn aan elk een', die zig om deeze zoo voortreflijke konst verdiend maakte, en in 't bijzonder ook aan den waardigen Schrijver dezer Verhandeling.

Amſterdam den 7
Maart 1806.

J. C. TISSEL.

OVER

OVER DE

AFHAALING

DER

NAGEBOORTE,

EN DERZELVER MEEST GESCHIKTE TIJD EN WIJZE.

---

§. I.

ONTWERP DEZER VERHANDELING.

Daar ik, na den tijdkring van vier jaaren op de Academie doorgebragt te hebben, nu aan de eindpaal van mijne Academifche loopbaan gekomen ben, en daar ik, dit ftrijdperk, in 't welk ik tot dus verre moest wedijveren, ten einde geloopen hebbende, bij mij zelven vastgefteld had, een' anderen uitgeftrekter' loopbaan te beginnen, heb ik geoordeelt, dat 't noodzaaklijk was, aan de vastgeftelde gewoonte en Academifche wetten mij te onderwerpen; om dus door eene uitgewerkte en in 't openbaar verdeedigde

Verhandeling over een geneeskundig Onderwerp, als eene laatste proeve, de hoogste waardigheid in de Genees- en Heelkunde te verkrijgen. Geen langen tijd behoefde ik, om angstig naar een Onderwerp rond te zien; maar verkoos daartoe al ras eene stof uit de Vroedkunde, aan welkers beoeffening ik mij in 't vervolg voornaamlijk denk toetewijden; want ik ben van oordeel, dat 't geenszints als onvoegzaam kan beschouwd worden, dat men zijne bekwaamheid in die kunst en wetenschap aan den dag legd, aan welke men voornaamlijk zijn geheel leven, zijn meeste oeffening wil besteeden. Onder veele Onderwerpen nu, welke uit 't gebied van deeze wetenschap konden genomen worden, verkoos ik dit: *Over de geschikte losmaaking der Moederkoek*; en wel eensdeels, om dat ik mij nog herinnere, dat in den laatsten tijd, deezen twist onder de Vroedkundige Geneesheeren wederom op 't tapijt komt; met eene groote, en misschien wel met eene grootere geestdrift dan men billijkerwijze verwagten kan: anderendeels, om dat mijn gemoed nog zeer hevig ontroerd is, door de zoo akelige dood aan de Vrouw van MUHLHUSEN, door JOAN CHRISTIAAN FRANCK, haar Geneesheer, en wel helaas! zulk een Geneesheer, die te gelijk de Vroedkundige practijk uitoeffende, daar benevens Doctor van den Gerechte in die Stad was, dog die nu overleden is, haar toen veroorzaakt; als hij, meenende, door de doorbooring van de Baarmoeder, de nageboorte los te maaken, bijkans 5 ellen van 't gedarmte uittrok; en, 't is ijsselijk om te zeggen,

gen, de Vroedvrouw beval, (1) de uitgevallene darmen aftesnijden. Intusschen ben ik verre af van te waanen, dat ik, een nieuwling, en in 't Vroedkundige deel der Geneeskunde geenzints zo lang geoeffend, eenige zaaken konde te voorschijn brengen, uit den voorraad mijner eigene gemaakte waarneemingen, door welke de voorstanders en verdedigers van beide de heerschende gevoelens over de afhaaling der nageboorte (om die, of altoos door hulpe der kunst, of, altoos door de weldaadige werking der natuur alleen los te maaken en uittetrekken) van dat gevoelen, 't welk zij tot nu toe omhelsd, en voor 't welke zij, als waare het voor hunne haardsteden, niet slegts met bewijzen, maar ook met onbetaamlijke wapenen te strijden, zig geenzints geschaamd hebben, zouden kunnen afgebragt worden. Want ieder van hun pocht op zijne eigene gemaakte ondervinding; en geeft voor, een zeer grooten voorraad van voorbeelden bij de hand te hebben, welken allen ter staaving van zijne meening en gevoelen zeer sterk zouden spreeken. Tegen deeze voorbeelden, tegen deeze ondervinding kan ik niets inbrengen, dan bewijzen, waarvan zij intusschen staande houden, dat dezelve geheel niets bewijzen, daar, waar bijna de daaglijksche ondervinding 't tegendeel aan-

(1) Men zie de Reichsanzeiger voor 1798, N°. 146. en den ervaren STOELLER in *Loders* Journal für Chirurgie, Geburtshulfe und gerichtliche Artzeneijwissenschaft. Vol. II. pars 3. pag. 544—589.

aantoont. Hij intusſchen, die niet begeert vergeefſchen arbeid te doen, noch een vriend is van twist, zal zig zorgvuldig voor zulke tegenſtreevers wagten. Weshalven ik liefst, met 't ſchrijven van deeze *Disſertatie* dit oogmerk begeer te bereiken; naamlijk, om aantetoonen, dat ik alle bewijsredenen, welke gewoonlijk tot ſtaaving van beiderlei gevoelens bijgebragt worden, vlijtig verzameld, naauwkeurig overwogen, en mij zelve zoo eenen veiligen weg gebaand hebbe, welke ik zonder gevaar van te dwaalen, in mijne toekomſtige uitoeffening der Vroedkunde kan volgen.

§. 2

GESCHIEDKUNDIG OVERZICHT VAN DIT ONDERWERP.

Hoewel wij in de behandeling van zulk een gewichtig onderwerp, nooit *alleen* volgens de beſlisſende uitſpraaken van beroemde, en om hunne talrijke en uitmuntende verdienſten hoogteprijzene mannen, moeten te werk gaan; maar integendeel wel dégelijk verplicht zijn, de kragt en 't gewicht der bijgebrachte bewijzen rijpelijk te overwegen, vond ik 't egter hier niet geraaden, deeze geſchiedenis geheel onaangeroerd voorbij te ſtappen; omdat ik, onder 't doorzoeken van eene menigte over de uittrekking der nageboorte handelende werkjes, tot de gedagte kwam, dat wel eens zeker gevoelen over dit onderwerp, aan zulke mannen wierd toegeſchreeven, welke een zodanig gevoelen niet alleen niet verdedigd, maar

maar integendeel met ijver getracht hebben 't zelve door de ſterkſte bewijzen te beſtrijden en geheel te ontzenuwen. Dit is gewoonlijk 't geval met die geenen, die 'er ſteeds op uit zijn, om met eene zeer groote en zoms verwarde belezenheid te pronken; ſlechts van alle kanten, plaatzen uit de Schrijvers loszinnig bijeenverzamelen, en die zig intusſchen geheel en al verlaaten op de zuiverheid der bronnen, waaruit zij hunne wijsheid ſchepten; terwijl zij nochtans geenerhande plaats met opzet uitpluizen, om met eige oogen te zien, of zulk eene plaats al of niet tot ſtaaving van dat gevoelen gebruikt is. Egter ben ik geenzints voornemens, den geheelen omtrek van deeze geſchiedenis ter dezer plaatze aftehandelen; maar wel, om ſlegts de voornaamſte mannen aantehaalen, die vastſtelden, en nog vastſtellen, dat de uitgang der nageboorte, of aan de natuur alléén moest overgelaaten worden, of dat men die met de kunst moest ter hulpe komen, om zoo dit gedeelte van 't verlosſingswerk met een goed gevolg ten einde te brengen. Want, offchoon ik ook al met eene zo groote voorraad van boeken voorzien mogt zijn, als noodig was, om deeze geſchiedenis geheel en al uitteputten, en 't mij ook niet aan de geſchikte tijd haperde, om alle die boeken naauwkeurig te onderzoeken, zou ik echter deezen arbeid nu voor overvloedig rekenen; vermids dezelve tegen de kortheid van een Academisch opſtel zoude aanloopen, en zoo roekeloos de voegzaame ruimte, om mijn voorgenomen ſtuk naar be-

hooren uittewerken, mij onbedachtzaam zou ontneemen.

'T Dunkt mij, dat wij nu een begin moeten maaken met 't gevoelen van HIPPOCRATES, den Vader en Voorſtander van alle oordeelkundige Geneeskunde, welke men gewoonlijk (2) rekent tot de voorſtanders van het gevoelen, om 't geheele werk van 't losmaaken en uitdrijven der nageboorte aan de natuur over te laaten; met welk regt dit geſchied, zullen die plaatzen uit zijne ſchriften bewijzen, welke hierover handelen. HIPPOCRATES beveelt in zijne korte ſtellingen in de 5de Afdeeling, § 49., de afdrijving der nageboorte door een niesverwekkend geneesmiddel te bevorderen: Ἐς υϛέρων ἐκπτωσιας πταρμικὸν ἐπι τιθέις, ἐπιλαμβάνειν τȣ̀ς μυκτῆρας καὶ τό ϛόμα: eene plaats, die door den opſteller van 't *hippocratiſche* boek over de Epidemiſche, dat is, over de heerſchende ziekten, te onregt aan HIPPOCRATES toegeſchreeven, en welke opſteller veel uit de oorſprongelijke boeken van den *Coiſchen* Grijsaart in zijn mengelmoes overbracht, bijna woordelijk is overgenomen (3).

Be-

(2) KUCHLER et HARTRAMPFT, in Diſſ. de non differenda ſecundinarum adhaerent. extract. Lipſ. 1735. pag. 30. ſeq. GEHLER et SEILER, Diſſ. de utero ſecundinas expellente, Sect. 2. Lipſ. 1767. pag. 8.

(3) Sect. 5. pag. 708. ed. Lind. vol. 1.

Behalven deezen zijn 'er nog twee of drie plaatzen overig, maar insgelijks uit de ondergestoken boeken van HIPPOCRATES genomen. In de eerste van (4) welke over de bewerking met de handen, volstrekt niets, maar slegts over die geneesmiddelen gehandelt wordt; welke dienen, om of de na de geboorte zitten gebleven nageboorte uittedrijven, of om die ongemakken voortekomen en te verhinderen, welke misschien uit de agtergebleeven en tot verrotting overgegaane nageboorte voor de gezondheid der kraamvrouwen zouden voortvloeijen. Die eerste plaats geeft ook de reden aan de hand, waarom de nageboorte na de komst van 't kind agterblijft; te weten, of de scheuring, of de al te voorbaarige affnijding der Navelstreng. In die tweede plaats (5) wordt bevoolen, om toe te laaten, dat de nageboorte, ten zij dezelve gemakkelijk voor den dag kwam, op 't naauwst met 't kind bleef te samenhangen; opdat zo doende, door de zwaarte van 't kind, de scheiding van de moederkoek van de wanden der baarmoeder, volbragt worde. Dat men dit egter geenzints met geweld moet bewerkstelligen, om niet door zulk eene tegennatuurlijke afrukking der nageboorte, eene ontsteeking der baarmoeder te veroorzaaken. Verders beveelt hij deeze kunstbewerking ook in die gevallen aantewenden, als de navel of afgescheurd, of te vroeg afgesneden is; te weten, hier

(4) De morbis mulierum I. § 76. vol. 2. pag. 462.

(5) De Superfoetatione c. 5. vol. 2. pag. 647.

hier moet men 't overgebleven deel der navelſtreng, door middel van eene matige zwaarte, met de moederkoek verbinden. Met hetzelfde oogmerk prijst hij op 't einde van dit boek pag. 661 een heet of afdrijvend geneesmiddel zeer ſterk aan. Eindelijk in de derde plaats (6) leert hij, dat de uitdrijving der nog vastzittende nageboorte door geneesmiddelen moet ondernomen worden. Uit dit alles nu begrijpt men gemaklijk, welk gevoelen HIPPOCRATES voornaamlijk begunſtigd.

CELSUS, die in 't beſchrijven van zijne werken zo zeer de voetſtappen drukte van HIPPOCRATES, dat hij uit dezelve zeer veele plaatzen, in de gewoone taal van dien tijd overgebragt, en in zijn werk over de geneeskonst ingelijfd heeft; droeg ook een en ander over 't afhalen der nageboorte voor, toen hij de geneeswijze van eene geſtorven vrucht, nog in de levendige baarmoeder bevat, leerde; zeggende, (7) *Zo dikwijls nu, 't kind is gebooren, moet men 't zelve eenen bedienden overgeeven. Deeze moet het met agterovergebogene handen onderſteunen; daarna moet de geneesheer den navel met zijne linkerhand zoo zagtkens na zig toetrekken, dat dezelve niet afſcheure; en met zijne regterhand moet hij den navelſtreng vervolgen, tot aan dat-*

(6) De natura mulierum, Vol. 2. pag. 404.

(7) Lib. VII. c. 29. pag. 158. *ed. Hall.* Lauſanne 1772.

datgeene toe, 't welk men de nageboorte noemt, 't geen inwendig tot een bekleedſel aan 't kind verſtrekte. Dit laatſte vastgegreepen hebbende, moet hij 't zelve, te gelijk met alle de adertjes en vliesjes, op dezelfde manier, langzaam met de hand, uit de baarmoeder leiden; en daarenboven 't geronnen bloed, indien zulks inwendig agterbleef, eenen uitgang zoeken te verſchaffen.

Aëtius (8) uit *Philumenen*, een Schrijver, wiens leeftijd men niet zeker bepaalen kan, geeft ons zommige aanmerkingen, tot dit ſtuk behoorende, aan de hand. Want deeze geneesheer, die men tot de *methodicque ſecte* rekent (9), maakt groot onderſcheid in de verſchillende tijdperken, welken men, in 't ſtuk der vertraagde uitgang der nageboorte, moet in aanmerking neemen. Want hij ſtelde vast, dat de nageboorte in de baarmoeder opgehouden wierd, 't zij dat de moedermond reeds geopend, of nog geſlooten, 't zij dat dezelve ontſtooken of niet ontſtooken was, 't zij dat de nageboorte reeds van de baarmoeder was afgeſcheiden, of nog met dezelve te ſamenhing: en dat, ingevolge van 't verſchil dezer tijdperken, ook onderſchei-

(8) Tetrabibl. IV. Serm. 4. cap. 24. ed. Stephan. in art. med. princip. pag. 791.

(9) Vid. le Clerc, hiſt. d. L. Med. ſec. p. 453. et Diſſ. Celebr. magiſt. Clari, ſiſt. momenta quaed. hiſtorica de methodic. ſchol. princip. Lipſ. 1799. p. 13.

ſcheidene geneesmiddelen moesten toegediend worden. Dat de geneezing, ingevalle de moederkoek nog vereenigd mogt zijn met de baarmoeder, zodanig moest ingericht worden, dat de linker warmgemaakte en wel ter deeg met vet beſtreeken hand na binnen gebragt wierd; en dat de aangevatte nageboorte niet terſtond regtſtreeksch na zig toe getrokken wierd, uit vreeze voor een uitval der baarmoeder, maar allengskens, zonder eenig geweld, door dezelve eerst zachtkens in de ſchuinte te leiden, en die dan vervolgens eens wat ſterker na zig toetetrekken; dog bijaldien zij door deeze handelwijze nog niet is uitgedreven, dat men dan zijn werk moest ſtaaken; want, dat alsdan de moederkoek, binnen weinige dagen verrot en in etter opgelost zijnde, van zelve zou uitvallen, enz. enz.

PAULUS, (10) wegens zijn vaderland *Aegineta* genoemd, komt hieromtrend dermate met AETIUS overeen, dat hij de eigen woorden zelfs van deezen gebruikt; en zoo niet onduidelijk te kennen geeft, dat hij zijn gevoelen over de uithaling der nageboorte aan denzelfden oorſprong, aan *Philumeno* te danken heeft.

ORIBASIUS (11), tijdgenoot van Keizer JULIANUS,

(10) De re medica libr. VI. c. 75. p. 583, ed. *Stephan.* in art. med. princip.

(11) EUPORISTA, JO: BST. RASARIO interpr. Baſ. 1567. 8. pag. 79.

LIANUS, verwacht de uitdrijving van de moederkoek, nog in de baarmoeder teruggebleeven, alleen van de werking der geneesmiddelen.

MOSGHION (12) belast aan de Vroedvrouw, dat zij alle kragten zou inſpannen, dat 't kind tegelijk met de nageboorte uitgedreven wierd; en bijaldien dit niet mogt gebeuren, dan de linkerhand door de nog openſtaande baarmoeder-mond na binnen te brengen, en al 't geene, 't welk men daar zou vinden, aanvatten. Doch bijaldien zij, in weerwil van eene zagte aantrekking, niet losgemaakt wierd, dat men dan den navelſtreng moest affnijden. Dat men vervolgens, als de baarmoeder-mond reeds in zo verre vernaauwd is, dat de nageboorte niet naa buiten gebragt kan worden, van zulke inſpuitingen gebruik moest maken, welke gewoonlijk tegen ontſteekingen van de baarmoeder worden aangewend; door welke, na 't wegneemen van alle ſpanning, al 't geen nog in de baarmoeder bevat was, 'er uitvalt. Maar hij keurt af, 't gebruik van Niesmiddelen, 't opbinden eener zwangere vrouw op ladders, 't gebruik van berookingen en van ſteekpillen, en eindelijk 't aanhangen van gewigt aan de nageboorte; dewijl zulke geneesmiddelen eene ontſteeking der teeldeelen, en eene onophoudelijke bloedſtorting kunnen veroorzaaken.

TRO-

(12) De mulier. pasſion. c. 53. 8. ed. *Dewetz.* Vind.

TROTULA (13), of die *Salertinische* Geneesheer, welke door den beroemden Hoogleeraar CH. GODFR. GRUNER, in eene bijzondere verhandeling (14) bewezen is te zijn, de opsteller van dat boek, en die op 't einde van de 14de eeuw leefde, wijkt geenzints af van de meening der straks van mij gepreezen Geneesheeren; want hij zegt zeer schoon: waar de nageboorte is agtergebleeven, moet men zig haasten, dezelve naar buiten te brengen. Intusschen leert hij ons, dat men dit enkel door inwendige geneesmiddelen moet bewerken, welke reeds door HIPPOCRATES tot dit einde zijn voorgeslagen; indien men slegts zulke onwerkzaame geneesmiddelen uitzondert, die door de barbaarschheid en 't bijgeloof van de tijden na GALENUS, zijn uitgedacht en aangewend, zo als b. v., rookingen van een paardevoet, of van de mest van een hond of van een lam. — Van de Arabische Geneesheeren zal 't voldoende zijn slegts te gewagen van AVICENNA, ABUL CASIS en HALIJ ABBAS, van welken de eerste (15), voor zo verre men uit de zeer ongelukkig uitgevallen

La-

(13) Vid. ejus Curandar. aegritud. muliebr. libell. Lipf. 1778. 8.

(14) Neque *Eros*, neque *Trotula*, sed *Salernitanus* quidem medicus, isque Christianus auctor libelli est, qui de morb. mulier. inscribitur. Jena 1773. 4.

(15) Canon. medic. lib. III. fen. 21. tract. 2. c. 16. p. m. 937. seq.

Latijnſche vertaaling van dit boek kan opſpooren, den raad geeft, om de moederkoek, die geenzints zo gemakkelijk volgen wil, een weinig behendiger tot zig te trekken; en zo dezelve nog niet volgen wil, dan den navelſtreng om de heupen te binden. Voor 't overige is hij zeer breedvoerig in 't optellen der geneesmiddelen, door welken men den uitgang der nageboorte kan bevorderen.

Offchoon HALIJ ABBAS (16) zeer breedvoerig vastſteld, dat men zig met de uittrekking der moederkoek haasten moet, wegens 't dreigend doodsgevaar der kraamvrouw, 't welk uit 't verzuim daarvan voortvloeit; voegt hij 'er echter geenzints de wijze bij, op welke dit door de hand van de Vroedvrouw kan en moet geſchieden; maar geeft ſlegts geneesmiddelen op, van welken hij hoopt, dat zij de uitdrijving der nageboorte zullen bewerken. Onder deezen komt ook de urin der Cameelen met wijn gegeeven voor. ABUL CASIS (17) eindelijk heeft, behalven datgeen, 't welk wij een weinig te vooren uit PHILUMENO aanvoerden, niets bijzonders, dat hem oorſprongelijk toebehoort.

Indien ik nu al eens alle de Schrijvers, welke over

(16) Practic. lib. viij. c, 27. p. m. 157.

(17) De Medend. methodo lib. II. c. 78. apud *Spachium* collect. gijnaec. p. 447.

over de volvoering van 't verlosſingswerk, en gevolglijk ook over 't afhalen der nageboorte, geſchreeven hebben, kende, en hen tot op de laatſte tijden toe, op dezelfde wijs wilde vervolgen, vrees ik dat de inhoud van mijne Verhandeling, geheel tegen mijne meening aan, tot de grootte van een boek zoude aangroeiën; weshalven ik mij gedrongen gevoel, hier van zulke Schrijvers in 't geheel geen gewag te maaken, welken hunne meening over de agterlating of uittrekking der nageboorte door geenerhande nieuwe bewijzen verdeedigd hebben. Onder deezen ſchijnen mij echter de volgende toe eenige uitzondering te verdienen. EUCHAR. RHODION, (18) daar hij van begrip is, dat de Vroedvrouw, door welk eene oorzaak ook de nageboorte mag terug gehouden worden, zig alle moogelijke moeite moet geeven, om dezelve los te maaken en na buiten te brengen; en daar hij de eerste is, die, onderzoek doende na de oorzaaken van de terugblijving der moederkoek, daarvan b. v. de ſchuld geeft aan de zwakheid en traagheid van 't geſtel der baarende, vervolgens ook aan de engte, aan de al te ſterke zamentrekking en inklemming van de baarmoeder. Desgelijks AMBROSIUS PARAEUS (19) vermids hij 't eerst den moederkoek met de fruiten in vergelijking brengt, welke, zo ze nog onrijp

(18) De partu hominis c. 6.

(19) De hominis gener. c. 18. ap. *Spachivm* l. c. pag. 413.

rijp zijn, door geweld van de boomen afgerukt worden; maar daarentegen, zo dezelve hunne rijpheid ten vollen verkreegen hebben, van zelfs afvallen. En uit deeze vergelijking lijdt hij de oorzaaken af, waarom, zomwijlen na de uitdrijving der vrugt, de nageboorte echter nog van de baarmoeder teruggehouden wordt; maar dat zij, wegens 't ontſtaan van gevaarlijke verſchijnſels, welken men niet ligtzinnig te vreezen heeft, moet uitgehaald worden. Eindelijk HIERONIMUS FABRICIUS, uit hoofde van zijn vaderland gewoonlijk *Aquapendente* bijgenaamd, die zo weinig bekommerd is over de teruglating der nageboorte, dat hij zelfs gedoogt, (20) dat dezelve *per anum* ontlast worde.

Onder de Nieuweren worden meestendeels MAURICEAU en DEVENTER geprezen, als de voornaamſte voorſtanders en verdeedigers van dat gevoelen, door 't welk men beweert, dat de nageboorte altijd en in alle gevallen door de kunst moet losgemaakt worden. Aan DEVENTERS gevoelen valt 'er in 't geheel niet te twijfelen, (21) vermids hij,

(20) De operat. Chirurg. p. 97.

(21) Obſerv. Chir. nov. lumen. L. B. 733. 4. c. 28. p. m. 124 — 130. Conf. et c. 46. p. 216. waar hij de Vroedvrouw beveelt, om zo ſchielijk zij 't geboren kind in haaren ſchoot ontvangen heeft, de nageboorte met haast, door de in de baarmoeder ingebrachtte hand uittetrekken.

hij, 't na zig toe trekken van den navelſtreng, te gelijk met de andere hulpmiddelen, door de oudere Geneesheeren tot de uitdrijving der nageboorte voorgeſlagen, verwerpende, ons leert, terſtond na de geboorte van 't kind, de hand in de baarmoeder te brengen, om niet alleen te onderzoeken, of de moederkoek zig geheel los in de baarmoeder bevindt, of niet; of 'er ſlegts een, of zelfs meerdere levendige of doode kinderen overblijven; of 'er een misdragt verborgen is, of 'er ook nog iets vreemds zig bevindt, om naar buiten te brengen; maar ook, om verzekert te worden, of 'er niet enkele ſtukjes van de nageboorte, of vliezen, of geronnen bloed in de baarmoeder overig is; zo ja, dat men dat alles dan met de hand moest wegneemen; omdat hij bij eigen ondervinding wist, dat daaruit alteſterke bloedſtortingen, onmagten, ijlingen, ja zelfs de dood waren voortgeſprooten. Maar met minder zekerheid ſchijnt men te kunnen vastſtellen, dat MAURICEAU dit gevoelen was toegedaan; want, ofſchoon hij in 't 2de boek 8ſte hoofdſtuk beweert, dat de nageboorte terſtond na de geboorte moest losgemaakt worden, als zijnde eene onnutte last; en die door de hand van de Vroedvrouw eerst moest weggenomen worden, eer dat de navelſtreng gebonden en afgeſneden wierd, geeft hij echter in zijne korte ſtellingen pag. 549. aan de uithaling der moederkoek met de handen, voor zo verre zulks zonder eenig geweld geſchieden kan, de voorkeur, boven derzelver uitdrijving door buikzuiverende en pisdrijvende middelen. De aangehaalde woorden ſchij-

ſchijnen deeze beteekenis te hebben; tot hoeverre naamlijk MAURICEAU 't losmaaken en uittrekken der nageboorte vastſteld; te weten, wanneer zij niet van zelve op 't kind volgt, nog derzelver uitdrijving met een zeker geweld geſchieden moet; derhalven denk ik, dat deeze volgende plaats tot opheldering van de voorige kan ſtrekken; in welke p. m. 250. nadat hij hulpmiddelen heeft aangevoerd, door welke de uitgang der nageboorte uit de baarmoeder verhaast wordt, naamlijk, door middel van een zagte aanhaaling van den navelſtreng, door eene diepe inademing, door hoesten, kleine braakingen, persſing ter ſtoelgang, door eene zagte drukking en vrijving van den onderbuik, dit 'er op laat volgen: bijaldien al eens deeze middelen niet voldoende mogten bevonden worden, ter uitdrijving van de nageboorte, zal men de hand in de baarmoeder moeten brengen, op dat door deeze de nageboorte mag losgemaakt en weggenomen worden. Desniettegenſtaande geloof ik geenzins, dat 'er in deeze woorden eenen algemeenen en ten allen tijden geldenden regel ligt opgeſlooten, maar wel zulk eenen regel, welke men alsdan wel degelijk behoort in 't oog te houden, wanneer deeze losmaking zonder alle geweld kan plaats hebben. Deeze verklaaring van de gemelde plaats ſchijnt ook bevestigd te worden door de voorbeelden van zulke nageboorten, welken na de verlosſing in de baarmoeder terug bleeven, die men in de waarneemingen van deezen overberoemden man leest. Want onder 50 door hem verhaalde geſchiedenisſen, welke egter meest alle tot de mis-

kraamen behooren, ontmoet men zommige, (22) welke op 't klaarblijklijkste aantoonen, dat hij 't uitdrijven der nageboorte dan alleen aan de natuur overliet, als hij zag, dat 't werk van 't uitnemen der moederkoek met meer of minder geweld gepaard zou gaan. Met stilzwijgen stap ik nu alle die geenen voorbij, welken, gelijk door GEIGER (23) en AEPEL (24) verhaald wordt, de partij van deeze twee mannen zijn toegedaan, zo als DIONIS, ETMÜLLER, DENIJS, CHAPMANN, FRIED *den Ouden*, en zijne leerlingen, zijn ZOON, HARTRAMPFT, STUART, THEBES, daarenboven nog VIARDEL, PLEVIER, BURTON, MESNARD, BÖHMER, BOESSEL, CHAUFEPIÉ, GUNTZ, DAREL, ZÜCKERT, CAR. MART. WEBER, BAUDELOCQUE, ZELLER, en anderen, die nog in onzen leeftijd 't zelfde gevoelen verdeedigen.

Ik keere tot den grooten RUISCH terug, die, na dat hij de spier, welke hij de ronde spier van de baarmoeder noemde, ontdekt had, van dat oogenblik af aan, alle kunstige uittrekking der nageboorte ten sterkste afkeurde; onder wiens navolgers

(22) Vid. mod. observat. 162, 164, 169, 176. enz.

(23) Diss. de extract. placent. Argent. 1783. 4. pag. 4—7.

(24) Vergelijk daarmede zijn werk: Die sichere zurucklassung der nachgeburt. Zurich 1776. 8. p. 27—33.

gers voornaamlijk verdienen genoemd te worden; PUZOS, LEVRET, ROEDERER, GEHLER, VOGEL, STEIN, AEPEL, SAXTORPH, SIGAULT *den Ouden*, PLENCK, MURSINNA, LODER, WEISSENBORN, en anderen, van welke melding te maaken, ik nu in de behandeling van dit mijn onderwerp, eene gefchikte gelegenheid zal aantreffen. 'T fmert mij intusfchen zeer, dat ik verftooken geweest ben van de weldoorwrochtte werken van SIGAULT *den Ouden*, (*Diff. ergo placentae folutio naturae committenda*. Parif. 1776. 4.) van WOHLFARTH, (*Diff. de folutione placentae*. Kilon. 1788.) van MAIJ en BUCHMULLER, (*fata et funera puerperarum ex folutione placentae*, Heidelberg 1786.) en van PFEFFER, *Diff. de folutione fecundinarum artificiali femper damnanda*, Duisburg 1784.) uit welke werken ik veelligt meerdere bewijzen, eene naauwkeurige overweging waardig, had kunnen opmaaken.

Misfchien konde men nu van mij ook verwagten, dat ik 't inwendig maakzel der moederkoek, en 't verband, 't geen dezelve heeft met de baarmoeder, zoude naarfpooren; en dat ik datgeen van dit onderwerp, 't welk tot op onze tijden toe onverklaard gebleeven is, zeer naauwkeurig zoude verklaaren, maar 't eerste onderwerp is onlangs met veel vlijt behandelt door QUIR. KÜMPEL (25) die alles bijeen

(25) Diff. de folutione placentae, Jen. 1789. 4. dog 'er

bijeen verzameld heeft, 't geen de oude en nieuwere ontleedkundigen en 's Menschen - natuurkenners over de gedaante van de moederkoek, de bestanddeelen van dezelve enz., als zo veele rijke bronnen van twist en verwijdering geschreeven hebben. En met opzigt tot 't laatstgenoemde onderwerp hebben JOH. CARL. GEHLER (26), AUG. CHR. REUSS (27), F. M. STOIJ (28), en andere (29) zig zo veele moeite gegeeven, dat ik geenzints behoeve te twijfelen, of ik mij met recht, indien ik deeze Schrijvers onaangeroerd gelaten hadde, aan eene scherpe berisping zou blootstellen. Weshalven ik nu terstond overgaa tot 't verklaaren van de voornaamste gevoelens over dat gedeelte van 't werk der verlossing.

§. 3.

'er bestaat slegts de eerste afdeeling van deeze Verhandeling.

(26) Disp. de utero secundas expellente, Sect. 1. §. 4.

(27) Novae quaed. observ. circ. structuram vasor. in placenta human. et peculiar. hujus cum utero nexum. Tubing. 1784. 4.

(28) De nexu inter matrem et foetum observ. et Experimentis illustrato. Hal. 1786. 8.

(29) Raadpleeg diegeenen, welken JO. WOLFG. LUD. KÜCK aanhaalt in zijne Diss. de semiologia placentae. Hal. 1791. 8. §. 5—11.

§. 3.

DE NAGEBOORTE MOET ALTOOS DOOR DE KUNST AFGEHAALD WORDEN.

Daar men mij lichtelijk kon befchuldigen, dat ik meer begeerig was om ftouter te oordeelen, dan eenen waarheidlievenden betaamd; vermids ik zou vastftellen, dat datgeen, 't welk door veele Geneeskundige Vroedmeesters vastgefteld wordt, dat *meestendeels* plaats grijpt, *altijd* plaats heeft; daarom zal ik zommige plaatfen van Schrijvers aanhaalen, uit welken ten klaarften blijken mag, dat zij wel inderdaad de afhaaling der moederkoek door hulp van de kunst, gelijk als een algemeen geldende en nooit te fchendene Wet voorftaan en verdeedigen. HARTRAMPFT zelve beweerd op de aangehaalde plaats pag. 7. zeer fchoon, *dat men met de uittrekking der nageboorte, hoe zeer dezelve ook mogt vastzitten, nooit moest draalen; en dat men, in die gevaarlijke zaak, niets aan de verwagting dat de Medicijnen iets daartoe zouden uitwerken, of aan de vrijwillige pooging der natuur, of ook aan 't toeval, moet overlaaten:* en pag. 41. herhaalt hij, *dat elke nageboorte 't langer verblijf in de baarmoeder niet kon verdraagen, en dat men op de vrijwillige poogingen der natuur niet moest wagten: want dat hem nog geen eene moederkoek was voorgekomen, offchoon dezelve ook vrij vast met de baarmoeder verbonden was, welke hij niet op de geboorte van 't kind deed volgen, en welkers afhaa-*

ling hij niet door geduld en volharding in zijnen arbeid had volbragt.

Dan, laaten wij nu eens de bewijsredenen nagaan, van welke de begunstigers dezer meening zig gewoonlijk bedienen, en een weinig naauwkeuriger derzelver kragt en waarde onderzoeken.

I. *De moederkoek na de geboorte van de vrucht in de baarmoeder terugblijvende, is als een onnut, vreemd en zelfs schaadelijk ding aantezien* (30). Te regt herinnert WEISSENBORN op de aangehaalde plaats pag. 11, dat men dit bewijs wel kan toegeeven, maar dat daar uit nog geenzins volgt, dat men de moederkoek altoos door de kunst moet losmaaken en uittrekken; want om dit als een bewijs daar voor aantevoeren, de overblijfzels der spijzen, uit welken alle de voedende deeltjens door de zuigvaatjes zijn opgenoomen, brengen geen nut meer toe aan de dierlijke huishouding; ja, zo dezelve zelfs langeren tijd dan natuurlijk is in 't Darmcanaal teruggehouden worden, ontstaan daar uit voor 't dierlijk lighaam de zwaarste ongemakken. Nu geloof ik dat 'er niemand zal gevonden worden, dermate van hunnen nadeeligen invloed overreed, dat hij zou vastſtellen, dat men deeze uitwerping altoos door Geneesmiddelen moest bewerken, ofschoon ook de natuurkragten al toereikende waren, om derzelver uitdrijving te bewerkstelligen.

II.

(30) Men zie AEPEL op de aangehaalde plaats, p. 50.

II. *De Moederkoek, zo dezelve niet terstond na de geboorte van 't kind uitgetrokken wordt, raakt door de wederom toegeslooten baarmoeder-mond ingeklemd* (31). Ik wil hier niet gedenken en daarop zeer sterk aandringen, dat veelen van hun, die dit bewijs gebruiken, maar al te zeer de natuurlijke zamentrekking van de baarmoeder-mond verwarren met de tegennatuurlijke vernaauwing van de baarmoeder-hals; want deeze trekt zig terstond, nadat de vrucht buitengetreden is, langzamerhand te zamen; terwijl geene nog lang daarna in de schede geopend blijft. LEVRET (32) overtuigde hen reeds zoo sterk van dwaaling, dat ik niet kan inzien, dat 'er nog iets beters zou kunnen gezegd, of dat 'er nog iets tot datgeene, 't welk deeze in de Vroedkunde uitsteekende man, over deeze zaak leerde, zou kunnen bijgevoegd worden. Gesteld nu eens, dat de baarmoedermond waarlijk terstond na de geboorte zamengetrokken wierd, en zoo, als 't ware, de deur voor de nageboorte toesloot, dan zal men tog ook moeten toestemmen, dat dit onder de zeldzaamere verschijnsels behoort. Wel is waar, dat KÜCK ver-

(31) Men zie AMAND, op de aangehaalde plaats p. 491. en HARTRAMPFT, op de aangeh. plaats p, 43. PLENCKS, Anfangsgrunde der geburtsh. p. 354. BAUDELOCQUES, Anleit. z. Entbendingsk. th. I. pag. 296—298.

(32) Versuch ueber den missbrauch der allgemeine grundsaetze in der entbindungsk. p. 154 en voornaamlijk p. 159.

verzekert heeft, dat dit verſchijnſel zoo meenigmaal plaats greep, dat hij 't zelve als een bijzondere ſoort van kramp wilde aangemerkt hebben. Maar deeze zijne verzekering, door geen getuigenis bevestigd, ſtel ik eene andere verzekering tegen van eenen man, die geduurende 16 jaaren vlijtig de Vroedkunde beoeffende; want, zelfs niet éénmaal, is dit waargenomen door WEISSENBORN, in bijna 400 verloſſingen, welke hij bijwoonde, offchoon hij geenzints beweert, dat men ontkennen kan, dat kraamvrouwen, die een weinig weelderig of wellustig en gevoeliger voorkomen hadden, zelfs na eene natuurlijke evenwel zware verloſſing, indien door 't hoofd des kinds de verwijdde moedermond lang en met een groot geweld tegen de bekken beenderen te zamengedrukt was geworden, zomwijlen door 't zelfde toeval konden (33) bevallen worden. Egter is deeze toeſluiting van de baarmoedermond meestendeels afteleiden, of van eene hardhandige en ongeſchikte behandeling van de Vrouw bij de verloſſing, of wel van andere oorzaaken, welke allen met veel vlijt door mannen van ondervinding, zo als van AEPEL (34) en KUCK (35) opgeteld zijn; want als de na-

(33) Op de aangehaalde plaats, pag. 21. en een zoortgelijk voorbeeld heeft de beroemde AEPEL op de aangehaalde plaats aangevoerd.

(34) Op de aangehaalde plaats, pag. 55 – 63.

(35) Diſſ. de Semiologia placent. praeſ. Reilio, Hal. 1791. 8. pag. 27 ſeq.

nageboorte een weinig vast met de baarmoeder verbonden blijft, en derzelver losmaaking van den Vroedmeester, door eene ruuwe trekking aan den navelstreng beproefd wordt, en deeze tegen de onderste rand van de baarmoedermond gedrukt wordt, kan 'er gemakkelijk, bij eene sterke en volbloedige gesteldheid der kraamvrouw, naamlijk eene ontsteeking of eene krampagtige zamentrekking van den baarmoeder-mond, en op deeze wijze eene terugblijving van de moederkoek in de baarmoeder, en als 't ware eene inklemming van dezelve uit ontstaan. En de ontsteeking zelfs van de baarmoeder zal geen ander uitwerkzel vertoonen, dan 't geene wij waarneemen, uit de pijn van de zieklijk aangedaane plaats, uit 't roodgekleurde aangezigt, uit de volle, harde en talrijke polsslagen, uit de ontsteeking-koorts, uit de zwelling en de brandende hitte van de teeldeelen, uit de zwakheid van de baarende Vrouw, en eindelijk uit de ontsteekings-korst op 't uitgetapte en bekoelde bloed zig vertoonende. Offschoon WALTER nu (36) wel is waar, en SPRENGEL (37), die met een al te groot vertrouwen op hem bouwde, deeze ziekte van dit ingewand onder de zeldzaam voorkomende reekenen, zo weet ik egter geenzins te bepaalen, of men meerder vertrouwen stellen moet in de uitspraaken van andere ook geenzints onaanzienlijke ontleedkundigen, die de te-

(36) De morbis periton. § 44.

(37) Handbuch der Pathologie, Vol. II. § 684.

tegengestelde meening verdeedigen, zo als b. v. MORGAGNE, LIEUTAUD, PORTAL en meer anderen, en wel voornaamlijk, omdat de opgetelde verschijnsels, die meermalen door elk Geneesheer kunnen waargenomen worden, zeer goed met deeze ontleedkundige waarneemingen overeenkomen. Derhalven zoude het bij deeze voorhanden toestand van 't ligchaam, zeer onvoegzaam zijn, met geweld de opening van de baarmoedermond te beproeven: en MURSINNA (38) zelfs, dien wij egter voorheen leerden kennen, als een dapperen voorvegter van 't gevoelen, om de nageboorte altoos door de kunst aftehaalen, verklaart, dat men in dit geval alle bewerking met de handen moet uitstellen, en slegts afwagten, wat 't uitwendig gebruik van 't Extract van Heulsap, of een zoortgelijk krampstillend middel, of van verzagtende krampstillende pappen en stovingen zouden uitwerken.

III. *De teruglaating der nageboorte in de baarmoeder heeft gewoonlijk zeer schaadlijke, ja zelfs doodelijke gevolgen.* Want, onder deeze nadeelige gevolgen, die uit de tegennatuurlijk lange vasthegting der geheele met de vliezen van 't eij verbondene, of gedeeltelijke moederkoek voor de gezondheid der kraamvrouwen gezegd worden voorttevloeijen, worden voornaamlijk gerekend, bloedvloei-

(38) Abhandlung von der krankheit. der schwangern, gebährenden, etz., th. II. p. 11 et 20, 21. edit. sec.

vloeijingen, ontſteeking van de baarmoeder, en de rotting van de nageboorte, waardoor dezelve losgemaakt wordt, en waardoor men beweert, dat dan de geheele maſſa van vogten van de kraamvrouw zouden aangeſtoken worden.

'tZij mij nu vergunt, ſtukswijze te werk te gaan, om vervolgens elk dezer verſchijnſelen nader te overwegen; en zelfs meenen zij, wat 't eerste betreft, dat 'er eene bloedſtorting ontſtaat; omdat de baarmoeder onder 't uitdrijven van de vrucht, en terwijl zij zig met eene groote inſpanning van kragten te ſamen trekt, meestendeels door deeze zelfde ſterke beweegingen ook een gedeelte van de moederkoek losmaakt, waardoor derzelver kleine vaatjes eene groote hoeveelheid bloeds moeten ſtorten. Dat daarenboven nog de vaatjes van de baarmoeder zwak moesten genaamd worden; vermids de baarmoeder door haare verst mogelijke uitſpanning geduurende de dragt, verzwakt is; en dus tijd noodig heeft, om tot deszelfs voorige ſterkte weder te keeren. Dat 'er bij de verſchillende kraamvrouwen, in deezen tijd veel onderſcheid bemerkt wordt, dat 'er nu eens langer, dan wederom eens korter tijd tot 't gemelde einde beſteed wordt; maar dat die tijd altoos nog lang genoeg was, om tot eene, zo niet geheel dodelijke, ten minſten tot eene zeer nadeelige bloeding gelegenheid te geeven; dat dit gevaar van bloeding ook als dan plaats kan hebben, als een zeer groot gedeelte van de moederkoek terſtond met de vrucht, of ten minſten een korte poos daarna voortgedreven, terwijl

wijl eenig gedeelte van dezelve in de baarmoeder teruggebleeven is. De zo even aangevoerde ſtellingen wil ik den ſchijn van waarheid niet betwisten; en wel, omdat ik zelve meermalen getuigen geweest ben van ſterke bloedingen, ook na zeer natuurlijke verlosſingen; en daarvan ook veele voorbeelden gelezen heb in de ſchriften van Geneeskundige Vroedmeesters, die zelfs met den dood der kraamvrouwen gepaard gingen (39). Echter kan ik 't niet van mij verkrijgen, hier niet tevens te herinneren, dat 't gevaar eener zodanige bloedſtorting alsdan minder dringend is, ingeval 'er iets van de moederkoek van eene volmaakte vrucht is zitten gebleeven, dan, wanneer 't zelfde gebeurt na de geboorte van eene onvoldragen vrucht (40). Met welke waarneeming, tot

(39) Men zie hierover DEKKER, Exercit. pract. c. 2. p. 64. MORICEAU, Mal. des femmes groſſes, p. 358. LA MOTTE, Obſerv. p. 390—392. LE ROUX, von der Blutfluſſen, § 75. LEVRET, op aangeh. plaats, p. 155. ROEDERER. Elem. art. obſt. § 346. PLENK, op aangeh. plaats, c. 192, 357. BAUDELOCQUE, op aangeh. plaats, p. 478. SAXTORPH, Collect. Hafn. p. 328. GEHLER, de utero ſecund. expell. ſect. II. Lipſ. 1765. p. 31. MURSINNA, op aangeh. plaats, p. 29. WEISSENBORN, op de aangeh. plaats, pag. 30—36. en andere.

(40) MAURICEAU, l. c. obſerv. 75, 176, 208, 235, 164. LA MOTTE, Traité des Accouch. obſerv. 197. p. 275 obſerv. 397. p. 607. CHAPMANN, An eſſai on the improvement of midwifery, p. 132. krenkt DIONISIUS

tot mijne overgroote blijdſchap, zelfs die van den in ondervinding rijken OSIANDER (41) overeengeſtemd. Verders reekenen zij ook tot de ongemakken, welke gewoonlijk uit de agtergelaaten nageboorte zouden ontſtaan, *de ontſteeking van de baarmoeder* (42). Alhoewel diegeene nu, welke den oorſprong van dit zoo gedugte verſchijnſel, in de teruglaating van de moederkoek zoeken, geenzins 'er de reden bijvoegen, waarom zij dit uitwerkzel met deeze oorzaak verbinden; zo zelfs, dat de anderſins voor zo rijk aan ondervinding beroemde AEPEL (43) na alvoorens herinnerd te hebben, dat hij zelve van deze zaak geene eigen ondervinding hadt, 'er onmiddelijk op laat volgen, dat 'er in 't geheel geene redenen voorhanden waren, door welke alleen de nagelaaten uitdrijving der nageboorte eene ontſteeking der baarmoeder konde en moest veroorzaken, vleij ik mij egter, daarvoor eene reden gevonden te hebben. Want daar zij, gelijk wij reeds boven § 3. I. aanmerkten, de moederkoek, na dat dezelve reeds van de gebooren vrucht geſcheiden

NISIUS hierdoor; vermids deeze 't terugblijven van een moederkoekje toegeſtaan had, terwijl hij dit verſchijnſel niet achtte.

(41) Men zie *Loders* Journal fur die Chirurg. etz. Vol. II. P. 2. p. 389.

(42) Men zie FRIED DER JÜNG, Anfangsgr. d. geburtsh. Strasburg 1769. 8. p. 173.

(43) In 't aangeh. boek, p. 86.

den was, als een vreemd lighaam beschouwen; en aan dezelve ook dezelfde uitwerkzels toeschrijven, welke gelijk de bijna daagelijksche ondervinding ons leert, dat door ieder ander ligchaam ontstaan, b. v. door een glasscherfje, looden kogel, of iets anders van zoortgelijken aart, die zig tusschen de spieraggige deelen in bevinden. Maar men begrijpt gemaklijk, dat deeze vergelijking van de moederkoek met deeze van buiten aangebragte lighaamen in 't geheel geen steek houdt; derhalven blijft hun niets meer overig, dan de ondervinding ter hulp te roepen, uit welke zoude blijken, dat de baarmoeder uit hoofde van de verhinderde uitdrijving der nageboorte, door ontsteeking word aangedaan. Om 't welke nu behoorlijk te bewijzen, zij zeer veele voorbeelden van Vrouwen aanvoeren, welke allen, nadat men op alle mooglijke wijze, de losmaaking en uitdrijving der moederkoek te vergeefs beproefd hadt, aan eene baarmoeder ontsteeking stierven (44). Offschoon ik 'er wel in 't geheel niet aan twijfel, dat de ongelukkige afloop der verlossing in deeze voorbeelden met regt aan eene ontsteeking der baarmoeder word toegeschreeven, moet ik nogtans volmondig ontkennen, dat in deeze terughouding van de nageboorte in de baarmoeder alleen, de oorzaak van eene zoo doodelijke ontsteeking van de baarmoeder

(44) Men zie slechts MAURICEAU, observ. sur la grosſ. etz. Vol. II. p. 240, 297, 307, 391, 392, 417, 456, 489.

moeder gelegen is. Want ontwijfelbaar, was de baarmoeder reeds te vooren, door onnutte en vrugtelooze poogingen, om de nageboorte voorttestuuwen, zoo hevig geschokt geworden, dat men hieruit eerder, dan uit de agtergelaten moederkoek, den oorsprong der ontsteeking moet verklaaren. Met eene hem zo zeer eigen openhartigheid belijd dit ook MAURICEAU (45), welken men in deeze zaak, voornaamlijk, boven alle anderen gelooven moet; vermids men hem moet stellen onder de voornaamste begunstigers van 't gevoelen, volgens 't welk staande gehouden word, dat men 't werk van de nageboorte, na de geboorte der vrucht in de baarmoeder terugblijvende, door de kunst moet verhaasten en volvoeren. Derhalven bekenne ik rondborstig, dat ik, door die voorbeelden, welke ZELLER aanvoert (46) ten bewijze, dat 'er uit de teruggelaten moederkoek, eene baarmoeder-ontsteeking, en langs deezen weg, de dood zou ontstaan zijn, tot nog toe van dat gevoelen, 't welk ik zo even bekend maakte, niet kon afgebragt worden; en wel, omdat ZELLER wel is waar de manier van hunnen dood verhaalde; maar juist datgeene met

(45) Op de aangeh. plaats, observ. 473, 504. en PLENK op de aangeh. plaats 357. bevestigd dit zelfde zowel door zijne eigene ondervinding, als door die van zijnen leermeester LEBMACHER.

(46) Vergelijk zijne bemerk. ueber einige gegenst. d. pract. Entbindungsk. p. 67—73.

met een diep ſtilzwijgen voorbijging, 't welk met deeze vrouwen bij de geboorte voorviel. Doch bijaldien 'er zommigen mogten gevonden worden, die van gedagten zijn, dat het gewigt van de moederkoek, even als een prikkel, zou werken op de inwendige oppervlakte van de baarmoeder, en dezelve willen beſchuldigen als de oorzaak van derzelver ontſteeking, deeze wil ik niet te keer gaan of overtuigen, door dat bewijs, 't welk WEISSENBORN tegen hen aanvoert, namelijk, dat de baarmoeder, door de drukking en 't gewigt van dat lighaam, volſtrekt niet kan aangedaan worden; vermids dezelve, reeds geduurende den tijd van 9 maanden, zonder eenig ongemak, aan die zelfde zwaarte en drukking was blootgeſteld. Zonder onbezonnenheid kon men toch herinneren, dat 'er nog een ander uitwerkzel van deeze drukking, was en moest zijn, geduurende den geheelen tijd van de dragt, in welken de moederkoek onderſteund wierd van 't Lamsvogt, en op eene zekere wijze ook door de vrucht; dat het evenwel een ander uitwerkzel moest zijn, na de uitdrijving van de vrucht, als wanneer de moederkoek, nadat de baarmoeder zig ontledigt, en zig nog niet genoegzaam weder te zamengetrokken had, niets meer overig bleef, tegen 't welk zij, als tegen een ſteunſel, kon aanleggen. Want, nu zal de moederkoek, door zijne zwaarte, de binnenſte oppervlakte van de baarmoeder na zig toetrekken, en zal door 't kittelen dezelve ſterk prikkelen, zo de konst 'er niet ſchielijk bijkomt, en door dezelve de moederkoek wordt weggenomen, eer dat

zij

zij zulk een ongelukkig uitwerkzel kan voordbrengen. Met meer regt had men zonder twijfel, tegen deeze oorzaak der baarmoeder-ontsteeking kunnen aanvoeren, dat de bloedstorting, welke altoos in een meer of minderen graad, met deeze agterblijving der nageboorte vergezeld gaat, met alle magt, iedere ontsteeking van dat ingewand, waaruit het bloed vloeit, zal voorkomen.

Nu blijft nog een derde ongemak ter nadere ontwikkeling over, 't welk eene rijke bron van zwaare onheilen is, te weten, *de rotting*, waardoor, indien de nageboorte, na de verlossing, in de baarmoeder teruggelaaten is, deeze noodzaaklijk, volgens hunne verzekering, moet aangetast worden. Uit welke rotting, zij vreezen, dat al schielijk zwaare kwalen, ja zelfs zulke, die den dood dreigen, voor de gezondheid der kraamvrouwen zouden ontstaan. Hiertoe rekenen zij met VARAND (47) behalven walging, onmagt, moeijelijke ademhaaling, koude der ledemaaten, hijsterieke verstikking en aanvallen van vallende ziekte, tot welke verschijnsels HERM. CORBAEUS (48) nog brengt de hevige naweeën, de onwillekeurige urinloozing en derzelver opstopping, aambeijen en zweeren in de baarmoeder. Wijders, dat, door de opslorping van etteragtige deeltjes, rotkoortzen ontstonden, en zeer gevaar-lijke

(47) De affectib. mulier. lib. II. c. 11. p. 343.

(48) Gynaec. libr. II. c. 6. p. 271.

lijke buikloopen; (49) door al 't welk de krachten van 't ligchaam, die door de verlosſing reeds verzwakt waren, nog meer onderdrukt en ten eenemaal uitgeput worden; en al 't welk gewoonlijk niet eerder ophoud, voor dat de moederkoek, de oorzaak van deze ziekte, is weggenomen. Daar ik mij nu zo veele getuigenisſen van LEPORINUS (50) en andere Geneesheeren herinnere, door hun voor de waarheid van dit gevoelen bijgebragt, zie ik geenzins in, wat ik 'er gemaklijk tegen zou kunnen aanvoeren. Maar ik las ook nog andere Schrijvers van een grooten naam en van beproefde trouw, die, op hunne eigen ondervinding ſteunende, 't tegenovergeſtelde

(49) G. F. MULLERUS, Diſſ. de Diarrh. puerp. Altorf. 1745. § 21. p. 17 verhaalt een voorbeeld, 't welk door zijnen leermeester KERSTEN waargenomen is, van eene kraamvrouw, die agt dagen na de verlosſing ziek ter neder lag aan eene terugblijving der nageboorte, en daarop van eene buikloop bevallen wierd; welke niet ophield, voor dat de verrotte nageboorte bij gedeeltens uitgedreeven was.

(50) Kurze doch grundl. Erörter. einiger die zuruckgeblieb. nachgeburt betreffend. Fragen. Leipz. u. Quedl. 1728 4 p. 69—86. Ook beweert Jo. W. C. KUCK, in de meermaalen van mij geroemde Diſſertatie, p. 34. op de uitſpraak van BAUDELOCQUE ſteunende, dat men uit de opſlorping van de rottende deeltjes eenen zogenaamden rotkoorts te vreezen heeft.

geftelde gevoelen omhelsd hadden (51). En RUISCH (52) zelve zegt ons, dat zijne zestigjaarige uitoeffening der ontleedkunde, niet één eenig voorbeeld opleverde, in 't welk de nageboorte, in de baarmoeder teruggelaaten, zelfs den minften fchijn van verrotting vertoonde. Met deeze verzekering van dien zoo zeer beroemden man, komt zeer wel overéén dewaarneeming van COMMEN (53); volgens welke, eene zekere dame, bij welke een ftukje moederkoek van de grootte van een vuist, geduurende 5 maanden, zonder eenige ongemakken te veroorzaaken in de baarmoeder terugbleef; eindelijk, nadat zij met zulke pijnen, die nagenoeg met de weeën overeenkwamen, was aangedaan geweest, daarvan ontlast wierd. De uitfpraak van dezen man wordt gevolgd, door zeer veele onder de nieuwere Geneesheeren; uit welke 't genoegzaam zal zijn, hier flegts aantehaalen, VAN SWIETEN (54), GEHLER (55), LEBMACHER, de leermeester van PLENCK, *en deezen*, deszelfs leerling;

(51) BARTHOLINI, Th. in Act. med. Hafn. a. 1633. p. 54. KERKRING, Spicileg. anat. obf. p. 78. MAURICEAU, VAN DER HAAR, aangeh. pl. p. 459. en anderen.

(52) In 't aangeh. boek, p. 1105.

(53) Ephem. Med. Germ. D. I. A. 3. Obf. 127.

(54) Comment. in H. BOERHAVII Aphorifm. T. IV. p. 579.

(55) In 't aangeh. boek, p. 9.

ling (56), Aepel (57), Weissenborn (58) en anderen. Maar op welke wijze zullen wij deeze voorbeelden, door middel van onze eigen ondervinding, overeenbrengen met die voorbeelden, welke Leporinus aanhaald; of welken van deeze voorbeelden zullen wij 't liefst gelooven? Voorwaar! ik voor mij zou meenen, dat beiderlei gevoelens zig zeer wel, met eenigen schijn van waarheid, kunnen staande houden. Want, die geenen, welke lochenen, dat de nageboorte, zig eenigen tijd na de verlossing in de baarmoeder ophoudende, door derzelver verrotting kon losgemaakt worden, brengen ter staaving van hun gevoelen, de zaamentrekking van de baarmoedermond, ten minsten van den baarmoederhals, te berde, waardoor de toegang der dampkringslugt tot de moederkoek, afgesneden wordt; zonder welke zij geheel en al twijfelen, of 'er wel eene verrotting zou kunnen plaats hebben. Bijaldien nu die waarneemers, welke de geschiedenissen der in de baarmoeder verrotte moederkoeken, en de daaruit te weeg gebragtte kwaalen te boek gesteld hebben, met dezelfde vlijt, welke eens eenen Morgagne bezielde, hierin waren te werk gegaan, zouden wij nu zeer zeker

(56) Anfangsgrund. d. Geburtsh. p. m. 356.

(57) Op de aangeh. pl. p. 59 en de volgende, men bevond dat de nageboorte die geduurende negen dagen teruggebleeven was, geen de minste blijk van rotting vertoonde.

(58) Op de aangeh. pl. p. 42.

ker weeten, dat de moederkoek nooit door verrotting wordt aangedaan; ten zij in dat geval alleen, als de vrije toegang van de lugt tot de moederkoek, door de openſtaande baarmoedermond, vergund wierd. Want MORGAGNE, die zeer beroemde Ontleedkundige, opende het lijk eener kraamvrouw, die op de elfde dag na haare verlosſing aan ſtuiptrekkingen overleed, in welkers baarmoeder hij een groot gedeelte van de moederkoek vond, 't welk gedeeltelijk, buiten den moedermond vooruitſtak; maar gedeeltelijk zoo vast met de baarmoeder verbonden was, dat dezelve daarvan naauwlijks, zelfs met behulp van een mes, kon afgeſcheiden worden (59). Behalven dit klaar bewijs, zijn 'er nog meer andere voorhanden, door welken dit geſchil onder de Schrijvers kan bijgelegt worden. Ook alsdan eindelijk geloof en beweer ik, dat de moederkoek tot rotting kan overgaan en los worden, als dezelve, door vrugtelooze poogingen, om dezelve van de baarmoeder te verwijderen, eenigzints beſchaadigt, gewond en dus in eene tegennatuurlijke toeſtand verplaatst is geworden; daarentegen, als wij de moederkoek, die nog in zijn geheel is, en door de Vroedvrouw nog niet verkeerd behandeld is, aan de pogingen der baarmoeder van eene gezonde kraamvrouw overlaaten, dan zal men niets hoegenaamd van derzelver rotting te vreezen hebben; maar dezelve zal alsdan, na verloop van weinige dagen, volſtrekt zonder ſtank of andere tekenen van bederf uitgeworpen worden. Dan,

(59) De ſed. et cauſſ. morb. epid. 48 art. 28.

Dan, laaten wij ook dit aan onze tegenpartij toe geeven, dat de nageboorte, offchoon men behoedzaam met dezelve te werk gaat, en offchoon men zelfs alle, ja de ligtfte aanraaking van dezelve nalaat, tot een rottend lighaam kan overgaan; maar volgt daaruit nu ook, dat 'er onherftelbaar nadeel, voor de gezondheid en 't leven van de kraamvrouw, uit moet voortvloeïen? Heeft men geene voorbeelden van vruchten, die geheel door rotting los geworden zijnde, uit de baarmoeder geworpen wierden; terwijl de moeders zelve behouden bleeven, van geen een verfchijnfel gekweld wierden, 't welk gewoonlijk op de inzuiging van rottende deeltjes volgt, zo als b. v., door gevoel van koude in de ledematen, walging, buikloop, geheele onthouding van voedzel, voornaamlijk van vleesch, door onderdrukking van de kraamzuivering, of door eene zeer ftinkende affcheiding derzelve, door onmagten, binnenkoortzen, droomen enz.? Indien nu, uit deeze verrotting van zo een groot ligchaam, geen nadeel aan de gezondheid van de kraamvrouw wierd toegebragt, zou men met recht en reden kunnen vraagen, waarom men gelooven zou, dat de overblijvende ftukken van de moederkoek, of zelfs de geheele moederkoek, tot een rotagtige flijm veranderd, aan de gezondheid der kraamvrouw grootere nadeelen zou toebrengen? Om dit vraagftuk goed optelosfen, is 't geenzints voldoende 't geen MAURICEAU (60), en met hem

(60) Dernieres obf. fur la groff. p. 16.

hem meer anderen (61) bijbrengen, over 't eigen voortduurende leven van de moederkoek, zo lang de natuurlijke verbinding van dit deel met de baarmoeder plaats heeft; 't welk dezelve belet, om, gelijk de doode dierlijke lighaamen gewoonlijk doen, te kunnen verrotten; want dit zou slegts alleenlijk de reden verklaaren, waarom nu eens dit zelfde gedeelte, tot een rotagtig bederf overging, dan wederom eens aan hetzelve den kragtdaadigsten wederstand bood; maar nooit kan men daaruit de reden afleiden, waarom een groote voorraad van rottende deeltjes, zeer dikwijls, volstrekt niet in staat is, in den toestand van de gezondheid eenes ligchaams, eenige verandering te veroorzaaken; daar een zeer klein gedeelte van de rottende moederkoek, zomwijlen, de geheele massa van vogten met dezelfde smetstof zou kunnen aansteeken. Dit alleen kan men slechts hieruit opmaaken, dat de natuur in 't dierlijk ligchaam, eene zoo groote overvloed van 't levensbeginzel gelegd heeft, dat hetzelve, door de hulp van deeze geschraagd, aan de alderschaadelijkste dingen tegenstand kan bieden. Daar nu in dit levensbeginzel naar den verschillenden toestand van gezondheid, zeer veel onderscheid wordt waargenomen, valt 't zeer gemaklijk, om hieruit te besluiten, dat dezelfde schaadelijke, op 't menschelijk ligchaam in-

(61. b. v. Jo. Nic. Kastner, d. sist. quaed circa placentae solutionem artificial. cogitata. Erford. 1796. 4. p. 8. en de beroemde Osiander, in *Loders* Journal fur d. Chir. etz. Bd. 2. St. 2. p. 332 en volgende.

inwerkende kragt, nu eens de hevigste en bijkans verwoestende uitwerkzels, en dan eens wederom in 't geheel geene uitwerkzelen moet voortbrengen. Behalven deeze ongemakken, op welken zij voornaamlijk steunen, die vastst ellen, dat men, de terugblijving van de nageboorte in de baarmoeder, moet verhinderen, en derzelver losmaaking, voorzeker altoos moet verhaasten, kunnen 'er nog ook andere ongemakken toe gerekend worden, van welken ik, doch slechts ter loops, om niet te lang te worden, gewag zal maaken. FR. RUISCH (62) vond de nageboorte, in de vrouwlijkheid teruggelaten, zomtijds zo verhard, dat zij wel eene vleezige misdragt geleek; en men vindt bij hem geene ongemakken opgeteekend, welke door deezen misdragt bij de kraamvrouw zouden ontstaan zijn; ja zelfs leezen wij bij hem, dat, in weerwil van deeze vastzittende misdragten, echter nog bevruchting heeft plaats gehad; dan, ik twijfel 'er wel ten sterksten aan, of eene vrucht, tegelijk met een zodanige vleeschklomp, beide in de baarmoeder opgesloote, tot rijpheid kan komen. — Verders kunnen ook galagtige braakingen, vergezeld met een zwart en stinkend vogt, (zo als dezelve waargenomen zijn door DE LA MOTTE (63), na eene doode vrucht, die we-

(62) Thesaur. Anat. quart. p. 9. N°. 29 Observ. Anat. Centur. obs 28. p. 25—27.

(63) Traité des accouchements Livr. 4. c. 13. obs. 450. p. 532. en volgende.

wegens 't bijgeloof van den Priester, niet ter geschikter tijd, uit de baarmoeder gebragt was) ook dáár voorvallen, waar de teruggelaaten nageboorte een zoortgelijk bederf ondergaan heeft. SLEVOGT (64) en MORGAGNE (65) zeiden, dat zeer hardnekkige koortzen ook wel afhingen van de achterblijving der nageboorte in de baarmoeder. Eindelijk beweeren ROEDERER, BAUDELOCQUE en, door hunne waarneemingen geleid, ook KUCK, dat eene zoodanige kraamvrouw, met eene algemeene kramptrekking, kan bevallen worden, welkers geheele of gedeeltelijke moederkoek, langer dan behoorlijk was, in de baarmoeder vertoefde (66). Zij leiden deeze kramptrekkingen af, of van eene algemeene volbloedigheid, of van een al te zeer verzwakt, en daarom hevig geprikkelt zenuwgeſtel; als de eerste oorzaak plaats heeft, hoopen zij alle hulp van de losmaaking en uittrekking der moederkoek; vermids dezelve tot eene bloedſtorting aanleiding geeft, welke uitneemend geſchikt is, om de bloedrijke geſteldheid van 't ligchaam te verminderen. Bij AEPEL (67), leezen wij ook zulk een voorbeeld, waarvan de geneezing echter geenzints volbragt wierd door de uittrekking van de moe-

(64) Diſſ. de aegra retentione ſecundinarum laborante. Jen. 1704. 4.

(65) De ſed. et cauſſ: morb. ep. 48. N°. 28.

(66) KUCK, op de aangehaalde plaats, § 31.

(67) Op de aangehaalde plaats, p. 123.

moederkoek; daar deeze kraamvrouw geneezen wierd enkel door de moederkoek aan de werking der natuur alleen overtelaaten, door eene aderlaating op den arm, en door 't toedienen van krampſtillende middelen. Deeze manier nu van geneezing voldeed veel beter aan 't voorgeſtelde oogmerk, dan indien de Vroedmeester zulks had willen uitvoeren, door eene kunſtige losmaaking der nageboorte; want, daar hier eene bloedrijke geſteldheid van 't ligchaam plaats had, in welke bijgevolg ook de baarmoeder deelde, zo had dit ingewand, ook juist hierom, eene groote neiging tot ontſteeking; welke kon en ook moest aangroeiën, als men, de met de baarmoeder een weinig vast verbondene moederkoek, al geſchiedde 't zelfs op de behendigſte en voorzigtigſte manier, losmaakte. Maar deeze ontſteeking wierd, door de aderlaating op den arm, geneezen; vermids, door middel van dezelve, 't bloed van de baarmoeder, op dezelfde tijd, als de volbloedigheid van 't geheele ligchaam, die zo menigwerf oorzaak is van kramptrekkingen, weggenomen wierd, kon afgeleid, en als 't ware met geweld eene andere loopſtreek kon aangewezen worden.

IV. *Voor 't gemak van de moeder, en om de arbeid te bekorten, moet men de uittrekking der nageboorte terſtond na de geboorte van 't kind in 't werk geſteld, toeſtaan.* Uit hoofde van 't gewicht dezer ſtelling dringt HARTRAMPFT (68) voornaamlijk

(68) Op de aangeh. plaats p. 43.

lijk ſterk aan, om de uitdrijving der nageboorte ook niet aan de natuur overtelaaten, bij die kraamvrouwen, bij welke, alle verſchijnzels zeer zagt zig voordoen, die 't vertoeven der moederkoek wel kunnen verdraagen, en welkers leven op geenerlei wijze is in gevaar geweest. In welk ſtuk hij nu geenzins ſchijnt te dwaalen; want de baarende Vrouw, die, misſchien al lang, op de verlosſtoel gezeten heeft, welkers zamenſtelling niet altoos even gemaklijk pleegt ingericht te zijn, door den arbeid en de zeer hevige weeën vermoeid, ziet angſtig na rust om, en tevens na eene zoodanige plaatzing des ligchaams, die eene voorſpoedige geboorte meer begunſtigt: en 't zoude voorzeker hard zijn, ja 't zou bijna aan wreedheid grenzen, om, terwijl zij, geduurende den tijd van één, of wel meerdere uuren, op deeze ongemaklijke wijze geplaatst is, en haare teeldeelen aan de inwerking der koude lugt zijn blootgeſteld, om, zeg ik, enkel en alleen ſlechts te blijven wagten, tot dat de terugkeerende zamentrekkingen van de baarmoeder, de losmaaking en uitdrijving der moederkoek volbragt hebben. Weshalven ik Weissenborn (69) niet kan toeſtemmen, die, ofſchoon hij moet toegeeven, dat men de moederkoek van de reeds genoegzaam zaamgetrokken baarmoeder, en dus zonder alle vrees voor eene bloedſtorting, kon afzonderen, egter toeſtaat, dat men ook in deezen toeſtand van zaken wagten moet, om dat de moederkoek, die alsdan [illegible] reeds

(69) Op de aangeh. plaats p. 20.

reeds door hulp van de natuur van de baarmoeder geheel en al losgemaakt is, binnen kort van zelfs uit de ſcheede zal voor den dag komen.

§. 4.

DAT DE NAGEBOORTE ALTOOS AAN DE NATUUR MOET OVERGELAATEN WORDEN.

Gelijk ik een weinig te vooren de bewijzen voor het tegengeſtelde gevoelen, zonder dat ik een enkel bewijs, daar ik kennis van droeg, terug hield, mijne lezeren mededeelde, en die bijgebragte bewijzen, vervolgens, rijpelijk onderzogt; even zoo zal ik nu ook de meening van diegeenen naauwkeurig onderzoeken, welke vastſtellen, dat men nooit, op welke tijd 't ook zijn moge, 't werk van 't losmaaken en afhaalen der nageboorte, door de kunst, of door toedoen van hem, die de verlosſing doet, moet onderneemen. En dit zelfde bewijs nu, 't geen de voorſtanders van dit gevoelen, uit de Analogie van 't redenloos gedierte gehaald hebben, 't welk naamlijk, offchoon het door generhande hulp der kunst, maar enkel en alleen door de hulp der natuur, 't geheele werk der geboorte volbrengt, echter nooit aan die ongemakken onderworpen is, die men van de terughouding der nageboorte doorgaans afleid. Dit zelfde bewijs nu, zeg ik, op 't welk RUISCH en WEISSENBORN voornaamlijk ſterk aandringen, gaa ik met een ganſchelijk ſtilzwijgen voorbij; omdat dit bewijs reeds andere genoeg in 't oog vallende bewijzen van ver-

verdienſtelijke mannen zijn tegenovergeſteld geworden, van eenen DONNER (70), van een ongenoemden, en van den beroemden STARCK (71). Ik gaa nu liever tot de waardeering zulker bewijzen over, welke moeijelijker te betoogen zijn.

I. *De kraamvrouw is dan, voor alle bloedſtorting van de baarmoeder veilig.* SAXTORPH (72) ſchijnt mij toe, 't best van allen, over de reden te zintwisten, waarom de achtergebleeven, en aan zig zelven, dat is, aan de natuur overgelaten nageboorte, alle vrees, voor eene bloedſtorting van de baarmoeder, ganſchelijk wegneemt, of ten minſten zeer vermindert. Want, de nageboorte, niet ſchielijk, na de geboorte van de vrucht, van de baarmoeder afgezondert zijnde, verkrijgt hierdoor de bodem van dit ingewand, aan welke de moederkoek zig meestal pleegt vasttehegten, eene grootere kracht, om zig, tot dien ſtaat, wederom zamentetrekken, in welke dezelve, voor de zwangerſchap, zig bevond, en om zo doende die verbinding te verbreeken, welke zij zelve, tot hiertoe, met de haar toegekeerde zijde van de moederkoek, onderhield. In 't welke nu een dubbele weldaad van de natuur, ter onzer opmerking, gelegen is; want, in-

dien

(70) Op de aangeh. plaats, p. 8.

(71) Journ. d Erf. Theor. u. widerſpr. etz. pars 28.

(72) Vid. zine Erfahrung, die vollſtändige geburt betreffende, Koppenh. 1766.

dien die plaats van de baarmoeder, aan welke de moederkoek gehecht is, zig te zamentrekt, zullen de mondingen van de bloedvoerende vaten zig insgelijks zamentrekken, en wel zoodanig, dat dezelve, nadat dat gedeelte uitgedreeven is, waardoor zij tot hiertoe bedekt, en door welke bedekking zij geheel en al toegeflooten wierden, niet die hoeveelheid bloeds zullen ftorten, waardoor eenig nadeel, voor de gezondheid der kraamvrouw, zoude kunnen veroorzaakt worden. Verders, wanneer de losmaaking der moederkoek, door de natuurkrachten volbragt wordt, verdwijnt ook de vrees voor bloedftorting, deswegens, doordien alsdan deeze losmaaking niet als op eenmaal, maar langzaam gebeurt, waardoor flegts zeer weinige mondingen van vaatjes ter gelijker tijd geopend worden, om bloed te kunnen ftorten. Dierhalven, kan 't verlies van bloed, hier in dit geval, zulke ongelukkige en verderflijke uitwerkzels niet voordbrengen, als wanneer, uit meerdere rijke en te gelijker tijd geopende bronnen, een zeer groote voorraad van bloed, niet zo zeer uitdroppelde, als veeleer met geweld uitbarstte, en als 't ware de rondom geleegene deelen bedekte. Want, in dat geval leert ons de bijna daaglijkfche ondervinding, dat zeer hevige ftuiptrekkingen (73), doodelijke onmagten, zwakte en eene geheele uitputting van kragten, welke toevallen zelfs, geduurende 't geheele leeven, 't welk zodanig eene kraam-

(73) De la Motte, op aangehaalde plaats, T. 2. p. 3. l. 1. Chap. 10. p. 1226.

kraamvrouw nog in 't vervolg mogt leiden, voortduuren, en nog meer andere kwaalen (74) ontstaan. 't Ontbreekt mij aan tijd en aan lust, mij nog langer met 't bewijs van deeze zaak op te houden; vermids de zeer ervaaren Le Roux, mij, door zijn boek over dit onderwerp uitgegeeven, die moeite gespaard heeft (75).

II. Behalven de bloedstorting van de baarmoeder, welke 't best van allen door de losmaaking en uitdrijving der nageboorte, van de natuur zelve zonder eenige hulp van de kunst volbracht, afgewend wordt, voorkomt men op dezelfde wijs ook andere kwaalen. De reeks van kwaade uitwerkzels is vrij groot, welke door de kunstige afscheiding van de moederkoek van de baarmoeder, met eenig geweld volbragt, volgens de ondervinding van braave en welgeoeffende mannen, aan welken men zijn geloof in 't geheel niet kan weigeren, zijn voortgekomen. En men kan ligt begrijpen, dat, door eene sterkere aantrekking der nageboorte, die de meer vastere vereeniging van de moederkoek met de baarmoeder vor-

(74) Roederer, opusc. observ. med. dec. I. p. 147. Saxtorph, op de aangeh. plaats. Baldinger, op de aangeh. plaats.

(75) Beobacht., uber die blutflussen der wochnerinnen etz. Königsberg 1784. 8. p. 317. Smidt et Kaltsmiedt, Diss. de haemorrhagia uteri post partum nimia 4. Jen. 1759.

vordert, de inwendige oppervlakte van dit ingewand; door de offchoon nog zo natuurlijke geboorte geprikkeld, en als 't ware tot eene ontfteeking voorbereid; daadelijk met eene ontfteeking moet bevallen worden, die, zo dezelve niet met gefchikte en fterk genoeg werkende geneesmiddelen behandelt wordt, tot etterwording overgaat, en door 't geformeerde ettergezwel, of langzamerhand 't leven der kraamvrouw verteerd, of, indien 't zelve doorgebroken zijnde, door de verzamelde etter, in de holligheid van den buik uittefторten, fchielijk 't leven fmoort. Hoedanig voorbeeld nu door VOGEL (76) te boek gefteld ons van hem is nagelaaten; te weten, hij zag eene zeer ellendige Vrouw, welke geduurende veele jaaren aangetast was van eene zweer in de baarmoeder (77), tot welken, de geweldige uittrekking van de nageboorte, gelegenheid gegeeven had. Uit eene 5 jaaren te vooren van zelfs geopend ettergezwel, was deeze zweer ontftaan, en tusfchen beiden vloeide 'er etter uit de baarmoeder, van welke echter de baarmoeder door gefchikte geneesmiddelen gezuiverd en in zo verre weder-

(76) Diff. de non acceleranda fecundinar. extractione refp. LUD. ALB. APPIUN, Goetting. 1768. 4. p. 25.

(77) Men zie ook 't boek van den beroemden BALDINGER, betijteld Neue Arzneien, B. II. p. 188. en dezelfde kwalen zijn reeds in voorigen tijd, als gevolgen van de uittrekking der nageboorte waargenomen door ZACUTUS LUSITANUS, Rax. Hift. libr. III. c. 19. p. 522.

derom hersteld was, dat zij op nieuw zwanger wierd, en welke, na deeze kraam, welke geenzints zo voorspoedig was, eindelijk aangedaan wierd door de hevigste pijnen in de baarmoeder, vervolgens een groote menigte etter uit de baarmoeder ontlastte, en een zeer rampzalig leven leidde. En ik zelve herinner mij nog zeer wel, een zeer bedroevend voorbeeld van dit zoort, tot 't welk, voor omtrend een half jaar geleeden, één van 't getal dier zieken mij verstrekte, welken ik door den zeer bekwaamen LEONHARDI gelegenheid had om te zien: namenlijk, eene behoeftige vrouw en moeder van verscheide kinderen, deze hadt na haare laatste verlossing, eene niet geringe hoeveelheid van eene etteragtige en zeer sterk stinkende stof uit de teeldeelen ontlast, waaruit eindelijk, als de geschiktste, zo wel uit- als inwendige geneesmiddelen, vrugteloos waren aangewend, de dood der lijderesse ontstond. Dit gevaar nu van ontsteeking en van etterwording dreigt des te zekerder, naar mate de lijderesse meer geneesmiddelen gebruikt heeft, aan welke 't gemeen gewoon is, eene de nageboorte uitdrijvende kragt en uitwerking, toeteschrijven; want deeze middelen, meest genomen, uit de classe der verhittende en stondendrijvende, zetten gewoonlijk, dat bloed, 't welk reeds door de verlossing, met eene vermeerderde graad van snelheid door 't geheele ligchaam omloopt, nog meer aan; en brengen eene ontsteeking te weeg, of breiden eene reeds voorhanden zijnde ontsteeking nog al verder uit. Intusschen heeft deeze ont-

ſteeking niet altijd dit uitwerkzel, dat zij naamlijk tot etterwording zoude overgaan; maar zomwijlen wordt zij van eenen meer ſleependen aart, en brengt ten laatſten een knoestgezwel en kanker van de baarmoeder voord. Nog zeer kort geleeden las ik, dat ook de kundige JOERDENS (78) deeze kwalen, van welke de vrouwen menigmaal aangetast worden, van de uittrekking der nageboorte afleidt. Want hij getuigd, dat hij dikwijls vrouwen heeft hooren klaagen over pijnen in de baarmoeder, die geduurende de verloſſing, door de Vroedvrouw of door den verlosſenden Heelmeester veroorzaakt, en bij elke volgende verloſſing, meer en meer, toegenomen waren: waaruit hij beſluit, dat knoestgezwellen en kankers, in de baarmoeder en bijgelegene deelen, dikwijls afhangen van eene ondienſtige en ongeſchikte losmaaking der moederkoek. En dat dit geene gewaagde gisſing is, wordt door de ondervinding, meermalen, dan men gewoonlijk denkt, maar al te zeer, ongelukkig genoeg, bevestigd. Want uitgemaakt zeker is 't, dat PH. ADOLPH BOEHMER en CHPH. MOLINAR, in zijn zeer uitmuntend werk, 't welk hem tot roem verſtrekt, *Over den aart en behandeling der gierst uitſlag*. Weenen 1764. 8. de geſchiedenisſen van zulke knoestagtige gezwellen, en zelfs van kankers in de baarmoeder beſchreeven heeft. En hoe veele andere, welke

(78) Men zie 't Journaal van HUFELAND, Vol. IX. P. I. . 153.

welke nu niet bij de hand zijn, zullen 'er nog bij de ſchatten van geneeskundige ondervinding verborgen liggen?

III. Dan, de verſchijnſelen zijn geenzints onbeduidend, die met deeze *Zweeren* in de baarmoeder gepaard gaan, en van welken ik een weinig te vooren beweerde, datze ook wel eens uit de al te overhaaste uittrekking der moederkoek hunnen oorſprong namen; integendeel deeze verſchijnſelen zijn zoo zwaar, dat 't geheele werk van den Geneesheer bij de verloſſing daarin beſtaat, om uit alle krachten zijn best te doen, om de bron dier gedugte verſchijnſelen toeteſtoppen; want, om hier de woorden van den zeer voortreflijken (79) MORGAGNE te gebruiken: „ 't Is niet zwaar om die kwaalen te kennen, welke naderhand bij de zweer in de baarmoeder en derzelver bloedſtorting zig gevoegd hebben; vermids de zenuwen wegens de zitplaats der zweer, insgelijks zieklijk zijn aangedaan; en vermids het bloed, uit hoofde van deszelfs groot en dikwijls herhaald verlies, maar ſlegt herſteld, en dus meer weiagtig geworden is. Door 't eerste ontſtaan pijnen, hijsteriſche kramptrekkingen en braakingen; maar door 't tweede, of liever door beide oorzaaken ontſtaat waterzugt; en wel deswegens, doordien de vaten meermalen krampagtig worden te ſamengetrokken, en juist hierom 't bloed langzamer door dezelve circuleert, en

(79) In 't aangehaalde boek Ep. 47. Art. 9. p. 389. Libr. III.

en de wei, van welke het bloed overvloeit, ligter wordt uitgestord. Maar 't ongemak van de urin, en de niet dan na moeijelijke pogingen gelukte uitdrijving derzelve, zal ontstaan uit de pijnen en de sterke zamentrekking van 't nabijgelegene zweerende deel." Deeze Zweeren nu waren voorheen zeer menigvuldig, toen men gewoon was, de nageboorte, offchoon dezelve ook zeer naauw vereenigd was met de baarmoeder, echter met de hand uittetrekken; Want MAURICEAU (80) verhaald, dat hem meer dan 200 voorbeelden van Vrouwen bekend waren, welke door zodanige zweeren uit 't leven gerukt wierden.

IV. Dat 'er *polijpen en andere uitwasſen* in de baarmoeder, uit eene met geweld volbragtte losmaaking der nageboorte ontstaan, dit wordt ons door zoo veele waarneemingen geleerd, dat wij in 't geheel niet, deezen oorsprong van dit ongemak, het welk zo het niet alle ontvanging ten eenemaal onmooglijk maakt, egter ten minsten de volmaakte formeering van de vrugt verhinderd, kunnen in twijfel trekken. WIGAND zelfs, een geenzins onaanzienlijk Geneesheer en Vroedmeester te *Hamburg*, (81) heeft een zoortgelijk voorbeeld aan de leezers van 't *Starckſche* Archiv. medegedeeld, waaruit

(80) Men zie 't aangeh. boek, T. II. p. 82. obſ. 98.

(81) Men zie STARKS Neues Archiv. Bd. 1. St. 2. pag. 130—140.

waaruit wij zien, dat wij den oorſprong van polijpen in de baarmoeder, en de daaruit ontſtaande menigvuldiger miskraamen, van 't losmaaken der nageboorte, door de hand van de Vroedvrouw moeten afleiden.

Dan wij hebben het te danken aan de waarneeming, ons door MORGAGNE in zijn onſterflijk werk de *ſedibus et Cauſis morborum*, verhaald, dat wij niet alle tegennatuurlijke uitwasſen in de baarmoeder, van deeze oorzaak kunnen afleiden. Want hij vondt in het lijk van een oude Vrouw, maar die maagd geſtorven was, gelijk zulks bleek uit de aanwezenheid van 't geheele maagdevlies, en de bezigtiging van de baarmoederhals, een uitwas, vàn een Cirkelswijze gedaante, in gedaante en geſteldheid ten vollen overeenkomende met diegeene, welke door RUISCH (82) in de baarmoeders van koeijen en van voorheen zwanger geweest zijnde vrouwen zijn waargenomen.

Maar nu is 't niet te ontkennen, dat de *omkeering van de bodem van de baarmoeder* en zelfs de *afſcheuring van dit ingewand*, zomwijlen gebeurd, door de al te lang voordgezette ijver, om de nageboorte lostemaaken en aftehaalen. Dat 't eerste ongemak wel uit deeze oorzaak voorkomt, wordt zelfs door HARTRAMPFT (83) toegeſtemd, daar hij

(82) Theſaur. Anat. V. Arcula 3. N°. 1.

(83) Men zie 't aangeh. boek op pag. 15.

hij getuigenisſen van AMAND en DION aanvoert, die 't zelfde bevestigen, en tot welke men nog die van JO. V. HOORN (84) kan tellen. Daarenboven wordt dit door zulke baarmoeders bevestigd, die bij de verlosſing geheel en al uitgevallen, en van de Vroedvrouwen afgeſneeden waren; van 't welk de beroemde WRISBERG een voorbeeld beſchreeven heeft; en dit zelfde blijkt ook ten duidelijkſten uit die geſchiedenis, van welke ik aan 't einde van deeze Verhandeling, melding gemaakt heb.

V. SACHTLEBEN, heeft de zoogenaamde *kraamvrouwen koorts* van dezelfde bron afgeleidt (85); wiens gevoelen echter hierover zo ſterk door MURSINNA (86) is afgekeurd, dat hij meent, dat al 't geen, 't welk de Auteur tot ſtaaving van dit zijn gevoelen bijbrengt, niets anders was, dan veel geſchreeuw en weinig wol.

Eindelijk hebben RUISCH, BALDINGER, ASTRUC en meer andere niet ſlegts beweerd, maar ook door hunne ondervinding bevestigd, dat 'er ook wel, uit de met een zeker geweld losgemaakte nageboorte,

(84) Men zie zijn boek: *die beyder Wehmutter*, etz.

(85) Men zie STARKS Archiv. f. d. G. etz., p. 185—190.

(86) Von den krankh. der Swangern, th. II. p. 17.

boorte, doodelijke onmagten, onvruchtbaarheid (87), eene (88) neiging tot miskraamen, ja zelfs een schielijke dood ontstonden.

§. 5

MIJN GEVOELEN BETREFFENDE HET LOSMAAKEN DER NAGEBOORTE.

Terwijl ik, door zeer naauwkeurig alle de bewijsredenen te overweegen, welken men gewoonlijk voor beiderlei gevoelens aanhaalt, tot hetzelfde gevoelen met den beroemden Kuck (89) ben overgegaan: om naamlijk de losmaaking der moederkoek altoos aan de natuur overtelaaten, schijnt 't mij intusschen toe, dat hij dit meer gezegd heeft, volgens eene theoretische beschouwing, dan wel volgens eene raadpleeging met de ondervinding; om dat 'er *zomwijlen* beletzelen voorhanden zijn, welken door de natuurkragten niet kunnen overwonnen worden; maar welken liever door den Vroedmeester, of door geneesmiddelen, of met de hand zijn uit den weg te ruimen. Derhalven stelle ik voor mij vast, dat men [illegible] hierin

(87) Buchener, Disquis. de caussis sterelitatis hominum utriusque sexus, Hal. 1747. 4. §. 53. p. 73.

(88) Astruc, Traité de maladies des femmes, T. II. p. 197. en Klein, Interpr. Clinik. P. III.

(89) Men zie 't aangeh. boek, p. 33.

hierin den middenweg gaan, en zijne aandagt op onderſcheidene punten vestigen moet, welken gewoonlijk met de verlosſing vergezeld gaan; en welken in ſtaat zijn den Geneesheer te bepaalen, om of de uitdrijving der moederkoek van de natuur alleen te blijven afwagten, of om dezelve, gedeeltelijk door geneesmiddelen, maar ook gedeeltelijk met de hand te bevorderen. Nu gaa ik over tot 't voordraagen van die omſtandigheden en van die tijden, welke ons kunnen en moeten bepaalen, om de nageboorte of te laaten achterblijven, of lostemaken.

§. 6.

OP WELKEN TIJD MOET MEN DE UITDRIJVING DER NAGEBOORTE AAN DE NATUUR TOEVERTROUWEN?

A.) Wanneer de vereeniging van de moederkoek met de baarmoeder al te vast is, dan moet, volgens mijn gevoelen de losmaaking van de tegengeſtelde oppervlakte der baarmoeder geenzins beproefd worden. Want, zo wij deeze losmaaking, door 't aantrekken van den navelſtreng willen ter uitvoer brengen, kan of de navelſtreng daar ter plaatze, waar hij in de moederkoek ingaat, afgebrooken, en daardoor eene doodelijke bloedſtorting voortgebragt; of eene omkeering der baarmoeder, en ontſteeking van dezelve veroorzaakt worden (90). SIEGEMUNDIN,

(90) WEGELIN in Muſeum der heilkunde, T. I. p. 310.

DIN, eene voor haaren tijd niet onaanzienlijke Vroedvrouw, (91) beſchouwde nu deeze zelfde al te naauwe vereeniging van beiderlei deel, van de baarmoeder naamlijk met de moederkoek als zeer zeldzaam te zijn; en verklaart ook dit zelfde geval voor doodelijk, uit hoofde der geweldige pogingen om de nageboorte los-temaaken. HARTRAMPFT (92) bekend ook, dat 't verſchijnſel zeldzaam is; die desniettemin verzekert, dat men met de afhaaling der nageboorte, *hoe vast dezelve ook met de baarmoeder mogt vereenigt zijn*, niet moest wagten; en op eene andere plaats pag. 38, voegt hij 'er bij, dat 'er geen graad van aanhegting der moederkoek plaats vond, welke niet, door eene voorzigtige, in het doen van operatien geoeffende hand, kon overwonnen worden. Wij leezen, dat ook de beroemde Jo. CHR. STARCK een verdeediger van dit gevoelen is, die den Heel- en Vroedmeester te *Carlsruhe*, met naame ZANDT, die de in de baarmoeder opgehoudene nageboorte bij eene Vrouw, welke hij verloste, agterblijven liet, welke vrouw na haar overlijden geopend wierd, toen men bevond, dat de nageboorte met een zoo groote kragt met de baarmoeder vereenigd was, dat dezelve daarvan moeijelijk, zelfs met behulp van 't ontleedmes, kon afgeſcheiden worden, beſchuldigt (93) hierin misdreeven te hebben, dat hij in de geboorte zelfs, toen de baarende

(91) Die Brandenburger Wehmutter, p. 267.

(92) Op de aangeh. plaats, p. 7.

(93) Men zie zijn Neues Archiv. f. d. G. Bd. I. p. 16.

rende nog niet van haare kragten beroofd was, met een zeker geweld de afrukking der moederkoek van de baarmoeder had kunnen onderneemen. Met zulk een groot man, die in zijne kunst zeer geoeffend is, wil ik om deeze verzekering geen gefchil beginnen: maar uit liefde tot de waarheid kan ik niet voorbijgaan te bekennen, dat veele en zeer zwaare kwaalen uit de al te ftrenge opvolging van dit gebod mij toefchijnen afgeleidt te moeten worden.

B.) Wanneer 'er, wel is waar, kramptrekkingen aanwezig zijn, maar de oorzaaken egter van deeze, of in volbloedigheid, of in een al te zeer verzwakt en geprikkelt zenuwgeftel gezogt moeten worden: Dan hoopt AEPEL (94) 't meest, of van eene aderlating op den arm, of van krampftillende middelen; en hij voegt 'er eene waarneeming bij, welke de gegrondheid deezer geneeswijze, ter vrijwillige uitdrijving der nageboorte, bevestigd. Ook verklaart zig voor dit gevoelen, de zeer beroemd geneeskundige Vroedmeester te Weilburg, Jo PHILIP VOGLER (95) die zig om de geneeskundige Verloskunde zeer verdient gemaakt heeft; en die met oogmerk om de moederkoek, welke uit hoofde der krampagtige zamentrekking der baarmoedermond terug-

(94) Men zie de aangeh. plaats, p. 122.

(95) Men zie zijne erfahrungen uber geburt, und geburth. Marburg 1797. 8. Mufeum der heilkunde, T. II. p. 251. *Loders* Journal Bd. II. St. 2. p. 393.

teruggelaaten was, lostemaaken, gelijk ook om eene alte moeijelijke verlosfing gemakkelijk te maaken, zig met een zeer gelukkig gevolg van zijn Mixtuuren, welke hij pijnftillende noemde (96) bediend heeft. Welker heilzaame uitwerking ik ook in eene moeijelijke verlosfing, welke ik van begin af aan al oordeelde, dat niet, zonder hulp van Inftrumenten, konde volbragt worden, geheel tegen alle verwagting aan, in 't begin van 't verloopen jaar te *Weisfenfels* ondervond, en ben ook zo zeer door de ondervinding van mijn vriend overreed geworden van de voortreflijkheid der tot hiertoe maar alte zeer verwaarloosde geneeskundige Vroedkunde; vermids dezelve in eene nabuurige Stad deze kunst met een zeer goed fucces uitoeffenende, liever door geneesmiddelen en door eene voorzigtige afwagting der natuur, de verlosfing zoekt te bevorderen, dan door Inftrumenten; dat hij wel is waar, zig zelven daardoor benadeeld; maar echter ook daardoor ten voordeele der andere kunne en der tedere wichtjes werkzaam is, terwijl geftadig de woorden van de HAAN, hem voor den geest zijn; die in zijne nog onuitgegeevene werken ergens zegt: „ het betaamt een braaf man, om de uitfpraak van zijn geweten, al ware zulks ten koste van zijnen naam, te volgen." Maar 't zij mij nu ook vergunt, derwaards wedertekeeren, waar ik een weinig van ben afgeweeken;

HART-

(96) Men zie J. P. VOGLERI, Pharmaca Selecta. tert. edit. et addit auct. Wezlar. 1792. p. 71.

Hartrampft zelfs (97) zegt: dat men 't langer uitblijven der moederkoek op dien tijd alleen moet verdraagen, als de baarmoeder en 't geheele ligchaam door krampagtige bewegingen zijn aangetast. *C.* Wanneer daarenboven de kraamvrouw van eene tedere en zwakke geſteldheid is; *D*: wanneer de door eene groote menigte waters uitgezette baarmoeder op dezelfde tijd zo wel van dit water als van de vrucht bevrijdt wordt; *E*: wanneer de onderbuik zig overal zagt laat aanvoelen en men geen rond ligchaam tusſchen de navelſtreek en ſchaamſtreek (98) waarneemt, dan moet men aan de eenigzints veerloos geworden baarmoeder eenigen tijd laaten om zig behoorlijk zamen te trekken. Als gij dit niet toelaaten wilt, maar u haast om de nageboorte lostemaaken, en uittetrekken, dan zult gij, zelfs door eene zagte aantrekking van de navelſtreng den bodem van de baarmoeder kunnen omkeeren, of door eene ſnelle afrukking van de moederkoek eene doodelijke (99) bloedſtorting kunnen veroorzaken. Want, de vaten van de baarmoeder, welke wegens haare door ſchielijke ontleediging te weeggebragtte zwakte, nog niet is zamengetrokken, zeer wijd geopend zijnde, zullen eene zoo

groote

(97) Men zie op de aangeh. plaats, p. 38.

(98) Levret, ub. d. misbr. algem. regeln uber der Geburtsh. p. 158.

(99) Baudelocque, op de aangeh. plaats, T. II. p. 475. § 5. Kuck, op de aangeh. plaats, p. 33.

groote meenigte bloeds ſtorten, dat de kraamvrouwen in onmagt geraakende, door zeer gevaarlijke kramptrekkingen bevallen worden (100), *F*: wanneer de moederkoek met eene groote oppervlakte (101) tegen de baarmoeder gekeert is, daarbij zeer dik en als 't ware papachtig is; *G*: wanneer de navelſtreng met veel vet bezet, en hierdoor, of door elke andere oorzaak, minder vast en als 't ware verflenscht en flap is; *H*: wanneer 'er geene dringende verſchijnzelen voorhanden zijn, die van de terugblijving der moederkoek hunnen oorſprong neemen, b. v., bloedſtortingen, kramptrekkingen enz.; *I*: wanneer de kraamvrouw haare volle kragten heeft, en zij haar zelve en haare welvaard aan den verlosſenden Geneesheer, zonder eenig vooroordeel, en zonder door eene ongunſtige hartstocht haar gemoed in wanorde gebragt te hebben, toebetrouwd, dan kan men geheel zonder vrees voor ongemakken, de moederkoek aan de baarmoeder overlaaten. *K*.) Insgelijks moet men zulks doen, *wanneer 'er meerdere vruchten ter gelijker tijd in de baarmoeder gedraagen worden.* Want men weet, dat twee, zelfs meerdere (102) vruchten, meermalen van eene en

de-

(100) Men zie 't aangeh. boek van LEVRET, p. 157.

(101) LEVRET, op de aangeh. plaats, p. 163. en KUCK, op de aangeh. plaats p. 36.

(102) Een zeer zeldzaam voorbeeld van deezen aart bejegende mijnen zeer geliefden Vader voor veele jaaren in een dorp niet verre van *Weisſenfels* geleegen,

Seelaau

dezelfde moederkoek hun voedſel ontfangen, en dat de vaten van eene vrucht, met die van de andere, zelfs met die van de overige gemeenſchap oeffenen (103), bijaldien gij derhalven, terwijl 'er ſlegts eene vrucht gebooren is, zodanige moederkoek zult uitgetrokken hebben, dan behoeft men niet zonder grond te vreezen, dat men de andere of de overige vruchten, welke nog in de baarmoeder terugblijven, zal dooden. *L:) Ook bij eene al te groote wijdte van 't bekken*, welke meermalen, dan men gemeenlijk geloofd, voor de geboorte een hinderpaal is, of derzelver alte groote ſnelheid veroorzaakt, moet men zeer voorzigtig de baarmoeder onderſteunen, en men moet zig even zoo zorgvuldig voor alle aantrekking van dezelve door de navelſtreng wagten, als of de kraamvrouw voorheen een uitval van de baarmoeder gehad had, want alsdan moet men de

Seelaau genaamd, alwaar hij eene Vrouw, nog eene bloedverwante van mij, in éène verloſſing van vier kinderen verlostte; en nadat deezen gedeeltelijk door hulp van de tang, gedeeltelijk door de handen alleen, uitgetrokken waren, vondt men ſlechts alleenlijk ééne moederkoek van een zeer groote omtrek, die, offſchoon reeds van de baarmoeder afgeſcheiden zijnde, daaruit egter niet, dan met de grootſte moeite, kon uitgetrokken worden.

(103) Men zie ROEDERER, op de aangeh. plaats 7:4. STEIN, op de aangeh. plaats, T. I. p. 104. CHR. HENR. DONNER, Diſp. de ſecund. expulſione. L. B. 1739. 4. p. 21.

de een weinig vastere ſamenhang van de moederkoek met de baarmoeder niet wegneemen, maar integendeel derzelver losmaaking en uitdrijving aan de natuurkrachten overlaaten, omdat anders de baarmoeder na beneden komt, en 'er zo doende of een uitval of eene omkeering van dezelve uit gebooren wordt. (104) *M:*) *Indien eene zware ontſteeking of zelfs Rheumatismus* (105) *in de baarmoeder of in andere nabijgelegen deelen plaats heeft;* alsdan voorwaar zoude het ongerijmd zijn, den goeden naam van den verlosſenden Geneesheer, en 't leven der kraamvrouw door de ontijdige losmaaking en afhaaling der nageboorte, noodeloos in gevaar te ſtellen. Maar wij hebben boven over dit verſchijnzel reeds meer gezegd. *N:*) Eindelijk willen ook eenige, dat men bij eene *inklemming van de moederkoek*, dat is: als de moederkoek, in de door eenig gedeelte van de baarmoeder geformeerde zak, ingeſlooten is, de uitdrijving der nageboorte aan de natuur overlaaten moet; vermids alle vrugteloos aangewende poogin-

gen

(104) DONNER, op de aangeh. plaats, p. 20.

(105) Men zie de Diſſ. de Pathologia Rheumatiſmi in morbis puerperarum, Lipſ. 1788. 4. van den beroemden en ondervindingrijken C. CH. F. MENZ; dien ik uit hoofde van zijne verdienſten, die hij zig om mij verwierf, met eenen blijvenden eerbied en een zeer dankbaar hart, geduurende mijn geheele leeven, en zo zulks kon geſchieden, geduurende mijnen dood, niet zal nalaaten te vereeren.

gen om dit door de kunst te bewerken, zeer flegte gevolgen kunnen hebben (106). Maar ik kan 't van mij niet verkrijgen, om niet hier ter plaatze die geneeswijze aftekeuren, welke door veele verlosſende Geneesheeren ter wegeeeming van eene zodanige inklemming voorgeſteld wordt; volgens welke zij belasten, eerst den wijsvinger, vervolgens meerdere vingers door de opening van de zak na binnen te brengen, en door behulp van dezelve deeze ſpanning meer en meer te ontſpannen (107). Want, behalven de prikkeling, door welke deeze plaats van de baarmoeder, die reeds zieklijk zamengetrokken is, tot eene heevigere zamentrekking als 't ware aangedreeven wordt, en behalven de daarvan afhangende ontſteeking, zult gij door deeze geneeswijze om eene zodanige ſpanning lostemaaken, niets uitregten kunnen; te regt derhalven wordt door Vogler (108), Pieter Frank en Wegelin

(106) Donner, op de aangeh. plaats, p. 21. Baudelocque, op de aangeh. pl. T. 1. p. 308.

(107) Fried, op de aangeh. plaats, § 199. Roederer, op de aangeh. plaats, § 357. Stein, op de aangeh. plaats, T. II. p. 137. Jo. Peter Frank, Delect. opuſc. medicor. Ticin. 789. T. VII. p. 140. etz. heeft twee voorbeelden van vrouwen, in welke deeze ſpanning van de baarmoeder, den moederkoek geheel of voor een gedeelte inklemmende, geenzins door hulp van de handen had kunnen weggenomen worden.

(108) Op de aangeh. plaats, p. 252.

EIN (109) in dit geval liever 't gebruik van Heulſap en losmaakende middelen, dan de bewerking met de handen aanbevoolen; terwijl zij aan RUISCH gedagtig zijn, die de kunſtige uittrekking der ingeklemde nageboorte, voor eene doodelijke aan de baarmoeder toegebragte geweldenarij verklaart. Hierover kan men naleezen 't uitmuntend Werk van JACOB VAN DER HAAR (110), tot wederlegging van LEVRET en DENIJS.

§ 7.

OP WELKE TIJDEN KAN EN MOET DE KUNST DE NATUUR, IN 'T VERRICHTEN VAN HAAR WERK OM DE NAGEBOORTE UITTEDRIJVEN, TE HULP KOMEN EN ONDERSTEUNEN?

A:) Wanneer de nageboorte reeds geheel en al van de wand der baarmoeder losgemaakt in derzelver holte zig bevindt; iets 't geen men gewaar wordt uit de maatige ſtorting van bloed, en uit de gedaante van de als eene globe te zamengetrokkene baarmoeder, die men, tusſchen den navel en de ſchaamſtreek, door 't gevoel ontdekken moet; in dit geval ſchijnt men door eene zagte aantrek-

(109) Op de aangeh. plaats, p. 322.

(110) Samml. f. pract. Aerzte, T. IX. p. 466, 474.

trekking van de navelſtreng de moederkoek zonder eenig ongemak voor de kraamvrouw geheel en al te kunnen; ja zelfs te moeten uittrekken; want door deeze uittrekking na te laaten, kon de baarmoedermond zig zodanig vernaauwen, dat men naderhand, offchoon men ook al wilde, de moederkoek daaruit in 't geheel niet zou kunnen uittrekken. De groote heelkundige CHR. FR. RICHTER, welken tot mijnen leermeester gehad te hebben, ik tot 't grootſte geluk in mijn leeven reeken, deeld ons zulke waarneemingen mede, die hij uit den mond van zijnen leermeester HARTWICH hadt; van welke de eene, eene zeer ongelukkige uitkomst behelsde, vermids de kraamvrouw aan eene rotkoorts ſtierf, terwijl de andere, daarentegen eenen zeer gelukkigen afloop heeft gehad, bij welke de ſchielijk ter hulp geroepene Geneesheer 't *laudanum liquidum* aan de lijderesſe toediende, door den invloed van 't welk de baarmoedermond dermaate zig wederom opende, dat de moederkoek met eene ligte moeite voor den dag kwam (111). Hoe naauwkeuriger ik nu dit alles overweeg, des te minder kan ik in dit ſtuk met KUCK en WEISSENBORN overeenkomen, die ook bij dezen toedragt van zaaken, 't uitdrijven der nageboorte aan de natuur alleen overlaaten.

B: Wan-

(111) Men zie zijne Epiſtol. ad Ephr. Moſ. Levij, waarin men iets aantreft over de rechte tijd en wijze om de moederkoek uit de baarmoeder uittetrekken, Lipſ. 1789. 8. p. 10, 12.

B: Wanneer eene zeer groote bloedſtorting ons dringt de handen aan 't werk te ſlaan, ter beſpoediging van de afgang der nageboorte, terwijl een gedeelte der moederkoek reeds is losgeraakt (112). *C*: Wanneer voorts de kraamvrouw haare volle kragten heeft; *D*: wanneer eene kleine menigte lamsvogt, en dat wel, reeds eenigen tijd voor de uitdrijving der vrucht uitgevloeid is; *E*: wanneer men tusſchen den navel en de ſchaambeenderen van de kraamvrouw een rond en hard ligchaam beſpeurd, (113) dan beſpoedigt de baarmoeder zijne te ſamentrekking; en men heeft van de voorzigtige en behoedzaame losmaaking der moederkoek niet het geringſte te vreezen. Wij kunnen derhalven de kraamvrouw, die over dit lang uitblijven der nageboorte ongeduldig wordt, tot bedaaren brengen, en dezelve veilig van de nageboorte verlosſen. *F: Wanneer de moederkoek aan de zijden van de baarmoeder vastzit*, beveelt LEVRET dezelve lostemaaken; uit vrees, dat de baarmoeder alsdan, wanneer de verlosſende Geneesheer wilde wagten, tot dat de baarmoeder zelve,

(112) LEVRET, op de aangeh. plaats, p. 160. ROEDERER, § 346. PLENK, p. 107. DEASSE, Bemerk. u. d. Entbundungsk. p. 46. BAUDELOCQUE, T. I. p. 478. KUCK, op de aangeh. plaats, p. 34. en den beroemden STARCK, Journ. d. Erf. Theor. u. wiederſpr. etz. St. xxviij. p. 24. om ſlegts de voornaamſte aantehaalen.

(113) LEVRET, op de aangeh. plaats, p. 158.

zelve de nageboorte uitdreef, zig vrijelijk met zijn wand en bodem te zamentrekkende, ligtelijk eene zak zoude formeeren, in welke de nageboorte ingesflooten (114) wierd. Maar uit het geene ik een weinig te vooren over de inklemming van de moederkoek te berde bragt, kan blijken, welk gevoelen ik over deeze zaak ben toegedaan (115); *G*: wanneer die oppervlakte van de moederkoek, welke de baarmoeder aanraakt, noch al te groot, noch, 't welk men uit de vastheid van aanhegting opmaakt, met veele en groote oneffenheden bedekt is, welke in de plooijen van de baarmoeder zig inwikkelen. *H*: Wanneer de navelſtreng eene zoo hooge graad van vastheid heeft, dat zij de kragt van aantrekking verdraagen kan. *I*: Wanneer eindelijk de moederkoek al te dik, of al te dun en peesagtig is (116): hier kan en moet men de kunst tot hulp inroepen en de losmaaking van de moederkoek met de hand bevorderen. 't Zelfde geloof ik ook dat men in agt moet neemen, *K*: wanneer uit welke oor-

(114) LEVRET, op aangeh. plaats, p. 160. ff. WEGELIN, op aangeh. plaats, p. 311.

(115) Hierover kan men nazien de uitmuntende Diſſ. de hernia vaginali, et ſtrictura uteri, obſervatione illuſtrata. Jen. 1796. van J. C. STARCK.

(116) Men leeze hierover na den kundigen F. C. STOELLER, Beobacht. u. Erfahr. aus d. innern u. äusſern heilkunde mit phijſiol. anatom. u. pract. Anmerk. Gotha 1777. 8. Vergelijk hiermede RICHTERS Chir. Bibl. Bd. IV. St. III. p. 407.

oorzaak ook, de navelstreng niet ver van zijne inplanting in de moederkoek is afgebrooken: want zo de moederkoek niet zeer schielijk wordt weggenomen, zal daaruit eene doodelijke bloedstorting ontstaan (117). *L*: En niet minder worden wij tot eene kunstige losmaaking der moederkoek gedrongen, door de hevige pijnen, welke de kraamvrouw op eene en dezelfde plaats gevoeld; vermids dezelve reeds eene tegennatuurlijke toestand van de baarmoeder te kennen geeven, welke gewoonlijk eene dreigende ontsteeking, koud vuur, ja zelfs de dood voorafgaat. Ik wil hier niet herhaalen, 't geen de beroemde STARCK omtrend deeze zaak leerde (118). *M*: Wanneer men bevindt dat de moederkoek, of een gedeelte van de nageboorte na eene miskraam in de baarmoeder agtergebleeven is, dan stelt de zeer kundige OSIANDER (119) vast, dat men deeze overblijfzelen met omzigtigheid moet voorwaards trekken; en dat dezelve zonder gevaar kunnen uitgetrokken worden, 't zij met de handen, 't zij met de doorboorde hefboom van OSIANDER, 't zij door de tot dit oogmerk van STARCK uitgevondene lepel, of 't zij eindelijk door hulp van de tang van LE-VRET,

(117) WEGELIN, op aangeh. plaats, p. 310. LEVRET, op aangeh. plaats, p. 168 OSIANDER in LODERI promptuar. Chirurg. II. 2. p. 387.

(118) Journ. d. Erf. theor. u. wiederspr. etz. St. 28. p. 27 en volg.

(119) LODERI promptuar. Chirurg II. 2. p. 387. en volgende.

VRET, om zogenaamde zuigers en moederkoeken na eene ontijdige geboorte 'er mede uittetrekken, uitgedagt en door hem *Pince a fauxgerme* genoemd (120). LEVRET (121) onderscheid ook naauwkeurig de tijden, op welke of de losmaaking van de moederkoek aan de baarmoeder, of aan de natuur moet overgelaaten, of aan de kunst moet toebetrouwd worden. In welke zaak hij nu door BAUDELOCQUE (122) naauwkeurig gevolgd wordt. *N*: Eindelijk moet de moederkoek ook alsdan door de kunst losgemaakt en uitgetrokken worden, wanneer dezelve op de mond van de baarmoeder zit (123); want daar dezelve alsdan, [illegible] door

(120) Men zie LEVRETS wahrnehmungen etz., uberſetzt von WALBAUM, Bd. II. Tab. II. fig. 12, 13.

(121) In 't aangeh. boek, p. 171.

(122) In 't aangeh. werk, T. 1. p. 313—317.

(123) Weinige jaaren geleeden, ondervond mijn Vader een voorbeeld van deeze tegennatuurlijk voorkomende ligging van de moederkoek, waar dezelve aan eene zijde van de baarmoedermond vastgebegt, en de navelſtreng te gelijk bij de verlosſing voorgevallen, en door 't ingeklemde hooſd was gedrukt geworden. Veele voorbeelden van deeze tegennatuurlijke legging kan men vinden bij PT. AMAND, Nouv. obſ. ſur la pratique des accouchements, Par. 715. 8. p. 119. DE LA MOTTE, op de aangeh. pl. p. 408. *Commerc. litter.* Norimb. 1731. p. 14. Ja zelfs heeft SAXTORPH deeze legging als Epidemisch voorkomende waargenomen, 't geen men vinden kan in Collect. ſoc. med. Hafn.

door de toegestopte baarmoedermond, de uitgang aan de vrucht verhindert, en geenzints toelaat, dat de baarmoeder zonder eene zeer groote bloedstorting uitgespannen wordt, daarom zeg ik moet de verlossende Geneesheer, deeze hindernissen voor de geboorte uit den weg ruimen. Maar inderdaad, terwijl ik deeze handelwijze aanprijze, ben ik verre af van te willen bepaalen, dat 'er eene *geheele* kunstige losmaaking van eene zodanige gesitueerde moederkoek, voor de geboorte der vrucht, maar wel, gelijk zulks ook door de ondervinding van zeer geleerde mannen word goedgekeurd, dat 'er eene *gedeeltelijke* losmaaking geschieden moet. De beste wijze, op welke nu dit kan bewerkt worden, is reeds door AEPEL, nadat FRIED (124), BAUDELOCQUE (125) en WEGELIN (126) zulks ook al gedaan hadden, behoorlijk verklaart (127).

§. 8.

Hafn. Vol. I. N°. 37. Men zie verder BRUNNER d. d. partu praeternaturali ob situm placentae super orific uteri intern. Argent. 1730. 4. KOELPIN d. d. placenta praevia in partu comment. observat. illustr. Stettin 791. 8. Meer voorbeelden hiervan heeft OBERTEUFFER verzameld in STARKS n. Archiv. Bd. I. St. 2.

(124) In 't aangeh. boek, p. 133.

(125) In 't aangeh. boek, p. 309—313.

(126) In 't aangeh. boek, p. 311.

(127) In 't aangeh. boek, p. 109—120, ook in STARCKII, Diario, Bd. I. St. 1. p. 141. III. St. p. 2 et 4.

§. 8.

OVER DE MANIER OM DE NAGEBOORTE LOSTEMAAKEN EN UITTETREKKEN.

Geenzins ben ik, die mij nu tot 't einde dezer Verhandeling ſpoede, van redenen ontbloot, om te vreezen, dat ik, indien ik al 't geen, 't welk men gewoonlijk in de onderwijzingen van de Vroedkunde over deeze zaak voorgedraagen vindt, hierin wilde overſchrijven, dat ik, zeg ik, het geduld mijner leezeren zou misbruiken. Ik gaa dierhalven alle zo uit- als inwendige middelen, door de oudheid tot dit einde uitgedagt, met ſtilzwijgen voorbij; voornaamlijk, omdat reeds de meeste van dezelve, welke men, of als ten eenemaal onwerkzaam, of als ſchadelijk moet beſchouwen, door HARTRAMPFT (128) en DONNER (129) zijn aangevoerd. Ik ben ſlegts voornemens, nog iets te herinneren over de weinige bewerkingen, welke ter losmaaking der moederkoek met de hand, zijn uitgedagt.

't Schijnt mij nu toe, dat men vooral HARTRAMPFT (130) moet te keer gaan, die, omdat de aanhegting der moederkoek algemeen plaats heeft, van

(128) In 't aangeh. boek, § xvij. p. 50 en volg.

(129) In 't aangeh. boek, § 17—21.

(130) In 't aangeh. boek, p. 47.

van oordeel is, dat men bij derzelver losmaaking onder aan moet beginnen, en van deeze plaats af aan tegens 't bovenſte de hand moet leiden; vermids zo doende de nagels van hem, die de verlosſing doet, tegens de moederkoek gekeerd zijn, en daardoor alle gevaar van kwetzing der baarmoeder ten eenemaal wordt afgewend. Ik integendeel zou van oordeel zijn, dat men hier den tegenovergeſtelden weg gaan, en beproeven moest of men niet 't bovenſte gedeelte van de moederkoek kon losmaaken. Want, 't bloed, 't geen alsdan uit de geopende vaten vloeit, zal zig dan tusſchen de zamenhangende wanden van de baarmoeder en moederkoek indringen en door zijne zwaarte, zo als ook daardoor, omdat 't zelve in zijne werking aan die van eene wigge gelijkt, de onderlinge te zamenhang van beiden meer en meer losmaaken; en hier kan men zekerlijk iets tot hunne ſcheiding toebrengen, door eene zagte na zig toetrekking van de navelſtreng, of zo dit niet genoeg helpt, door eene zagte beweeging van de wijsvinger of van meerdere vingers tusſchen de moederkoek en de baarmoeder.

't Andere, 't welke ik nog kortelijk wilde herinneren, heeft zijn opzigt tot dien raad van zommige verlosſende Geneesheeren; volgens welke zij voorſchrijven, dat men ingeval van eene volledige en geheele aanhegting van den rand des moederkoeks aan de baarmoeder, de navelſtreng ſpannen, en door deeze ſpanning de losmaaking der nageboorte moet volbrengen. Maar ik voor mij ben van gedagten, dat 'er

nog-

nochtans op deeze wijze of eene doodelijke bloeding kan ontſtaan, offchoon dezelve zig niet voordoet onder de gedaante van eene gewoone bloedloozing; vermids al 't bloed wordt ingeſlooten in de zak, welke van de rand van de moederkoek, die nergens losgemaakt is, en overal vast tegen de baarmoeder aanlegt, gemaakt wordt, of dat 'er eene zoo groote ſpanning kan voortgebragt worden op die plaatſen, waar nog eene ſterke aanhegting van de moederkoek beſpeurbaar is, dat eene zeer hevige ontſteeking daar uit zijnen oorſprong neemt.

Ik hebbe dierhalven 't doel, 't welk ik mij voorſtelde, bereikt, en volſtrekt niets ſchijnt 'er voor mij te doen, overig te zijn, dan alleenlijk mijne goedgunſtige leezers eerbiedig te verzoeken, dat zij, bij hunne beoordeeling van dit Werkje, de goedheid gelieven te hebben, zo wel de uitgebreidheid van 't zelve, als den opſteller zelven, in aanmerking te neemen, en dat zij uit hoofde dezer redenen liever verſchoonen, dan ſtreng beoordeelen. Voorwaar ik zal 'er altijd mijn werk van maaken, om dit Werkje in 't vervolg, zo wel door mijne eigen ondervinding, als door die van anderen, een grootere trap van volmaaktheid te doen bereiken.

Bij

Bij den Uitgever dezes is ook gedrukt:

D. William Henry, CHEMIE, voor beginnende Liefhebbers. Of Aanleiding, *om de nuttigste Scheikundige Proeven, zonder groote kosten en een wijdloopige toestel, in het werk te stellen, benevens eene Aanleiding tot het onderzoek der Minerale Wateren, der Mineralen, der Vergiften, der Pharmaceutisch Chemische Bereidingen, en 't gebruik der Scheikundige Probeermiddelen, ten nutte van Pachters en Landeigenaars, gelijk ook tot verscheidene andere nuttige oogmerken.* Uit het Engelsch, naar de Tweede oorspronglijke uitgave, vertaald en met de Aanmerkingen van den Heer J. B. Trommsdorff, vermeerderd, uitgegeeven door Adolphus Ypey, *A. L. M. Philos. et Med. Doct., Gewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde, voornaamlijk in de Ziektekunde en Practijk, aan de Bataafsche Hooge Schole te Franeker.* In gr. 8vo à *f* 1:18:

Sijstematisch Handboek der *beschouwende* en *Werkdaadige* Scheikunde; Ingericht volgens den leiddraad der CHEMIE, *voor beginnende Liefhebbers*; door W. Henry. Om te dienen, tot opheldering en uitbreiding van gemelde Werkje. Door Adolphus Ypey. Twee deelen. In gr. 8vo. *f* 7: 16.

Het eerste Deel, met het keurig Portret van den Schrijver aan het hoofd, volgt enkel de *eerste* Afdeeling van Henry's werk, benevens de *zestien* eerste Onderverdeelingen van de *tweede* Afdeeling. Wat Henry in voornoemde eerste Afdeeling, over de algemeene gronden der Scheikunde, slechts gedeeltelijk had aangestipt, wordt hier zoo juist en uitvoerig als onderhoudend verhandeld, toonende de Heer Ypey niet alleen aan, wat eigenlijk Scheikunde is, maar weidende hij ook over de verdeelingen en het nut dier wetenschap uit, leverende te gelijk eene beknopte geschiedenis van dezelve in verschillende tijdperken.

In de *tweede* Afdeeling wordt hier op alles breedvoeriger ontwikkeld, wat de bijzondere deelen der Chemie aangaat. Dus geeft de *eerste* Verdeeling ons verslag van den aard der Scheikundige verwandschappen, met eene beschrijving der voornaamste Scheikundige Kunst-bewerkingen; treft men in de *tweede* eene juiste redeneering aan over de eigenschappen en werkingen der warmtestof, en levert de nieuwste ontdekkingen in dit vak; berigt ons de *derde* kortelijk, iets aangaande de gazen of luchtvormige vloeistoffen in het algemeen; handelt de *vierde* uitvoerig over de eigenschappen der Zuurstof en

van

van het Zuurstofgaz; gaat de *vijfde* over de Stikstof, hare hoedanigheden, de middelen, om haar zuiver te bekomen enz. De *zesde* handelt over de Dampkringslucht, derzelver zwaarte, veerkragt en zamenstelling uit Zuurstofgaz, Stikstofgaz en een weinig Koolstofzuur; de *zevende* over het Waterstofgaz; de *agtste* over de zamenstelling en ontbinding van het water, met eene naauwkeurige beschrijving der proeven, deswege in Frankrijk en elders genomen; de *negende* over de eigenschappen van het water, als ijs, vloeibaar water en damp. De *tiende* over de loogzouten; de *elfde* over de Zuren, die opgesomd worden; de *twaalfde* over de Koolstof, het Koolstofzuur, en deszelfs verbindingen; de *dertiende* over de Zwavel, het Zwavelzuur, de Zwavelzure ligchamen en de dubbele verbindingen der Zwavel; de *veertiende* over het Salpeterzuur en Zoutzuur; de *vijftiende* over den Phosphorus en het Phosphorzuur; de *zestiende* over het Boraxzuur en deszelfs verbindingen; de *zeventiende* Verdeeling der *tweede* Afdeeling dezes Werks, waar mede het tweede Deel begint, handelt hij, na eene beknopte Inleiding over de Aarden in 't algemeen, zeer volledig over derzelver bijzondere soorten, als over de Keiaarde, Klei- of Aluinaarde, Zirconaarde, Berijlaarde, IJtteraarde, Agustaarde, Okeraarde, Talkaarde, Kalkaarde, Zwaaraarde en Strontiaanaarde. De *achttiende* levert eene vrij breedvoerige Verhandeling over de Metalen in het algemeen, derzelver eigenschappen en werkingen, vereeniging met en ontbinding door de Zuurstof, enz. In de *negentiende* handelt hij bijzonderlijk over het Goud, en beschrijft deszelfs algemeene eigenschappen, de Goudertsen, de vereeniging van het goud met de gewone brandbare stoffen, de Metalen en de Zuren, het Dondergoud, het Goudpurper van Cassius en het Vergulden. De *twintigste* gaat over de Platina op dezelfde wijze. De *een-en-twintigste* over het Zilver. De *twee-en-twintigste* over het Kwikzilver, en de *drie-en-twintigste* over het Yzer. En hier mede dit tweede Deel afgeloopen zijnde, besluit de Schrijver hetzelve met nog eenige bijvoegsels, over het Harger Zand, de verbeterde bereiding der Zoutzure Zwaaraarde en Strontiaanaarde en de nieuwe Metalen in de Platina, die kennelijk blijk dragen van 's mans zucht, om zijne onderzoekingen gestadig voort te zetten, het steeds tot meer volkomenheid te brengen en zijne Lezers van de nieuwste ontdekkingen te onderrigten.

Hartlijk wenscht men, met alle Liefhebbers der Natuur- en Scheikunde, dat de Hoogleeraar steeds kragten, lust en aanmoediging genoeg moge behouden, om het door hem begonnen voortreflijk Werk geheel te volvoeren.